1I1 166

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 43 | 2009 | Nr. 4

Verantwoording omslagfoto's en -illustraties

Vooromslag
De ontvangst van Sinterklaas in de haven van Jacmel op het marinesteunpunt Marina (Haïti), 5 december 1995. Commandant Dick Bos verwelkomt Sinterklaas aan boord van de LCVP waarmee de Sint is aangekomen. Ruim tweehonderd personen zijn in de Marina getuige van de aankomst van de Sint. Hierna volgt een rijtoer door de stad. Dit is een overweldigend succes, de hele binnenstad komt vast te zitten.
Mariniersmuseum, Rotterdam.

Vooromslag binnenzijde
Boven: Sinterklaas rijdt in een jeep door het water, 1e Bataljon Garderegiment Jagers, Indië, 1945-1950.
Legermuseum, Delft.

Achteromslag
Huwelijksfoto uit juli 1904 van de marechaussee Johannes van Gaalen en zijn bruid Grietje Blij. Het aantal onderofficieren en marechaussees dat mocht huwen, breidde geleidelijk uit. Aan het begin van de twintigste eeuw waren bij het Wapen ruim driehonderd gehuwden.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag (NIMH).

Achteromslag binnenzijde
Boven: Menno van Coehoorn (1641-1704). Links een kopie (toegeschreven aan Theodorus Netscher (1661-1728), Rijksmuseum Twente), rechts het origineel (een zogenaamde kopie naar Caspar Netscher (1639-1684), Rijksmuseum Amsterdam).
Foto uit het boek in de boekbespreking.

Onder: Hr.Ms. *Elst*.
NIMH.

www.**marsethistoria**.nl

Kwartaalperiodiek van de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Hoofdredacteur
Drs. Louis Ph. Sloos

Redactiecommissie
Jacques A.C. Bartels
Drs. Liesbeth Brama
Drs. Anselm van der Peet
Drs. Louis Ph. Sloos

Redactieadres:
Beukenlaan 5, 4731 CD Oudenbosch
T 0165 31 18 45
E louisphsloos@zonnet.nl

Mars et Historia verschijnt in de maanden
februari, mei, september, december.

N.B. Het tijdschrift biedt jaarlijks plaats aan maximaal circa zestien (recensie)artikelen, vier boekrecensies en literatuursignaleringen. De redactie werkt met een jaarplanning die op 1 september wordt vastgesteld. Gelieve daarom uw suggesties/artikelen al vóór de zomer in te leveren.
Kopij in de vorm van kleine berichten voor de respectieve nrs. van de lopende jaargang kan ingeleverd worden op uiterlijk 15 december (voorgaande jaar), 15 maart, 15 juli en 15 oktober.

Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij kunt u vinden op de website van de vereniging.
De belangrijkste regels zijn:
- Omvang artikel: 2.000/3.000 woorden, enkele relevante noten toegestaan, bronnen/literatuurlijst.
- Omvang boekrecensieartikel: 2.000/3.000 woorden. Omvang boekbespreking: 800 woorden.
- In principe wordt uitsluitend kopij in elektronische vorm geaccepteerd, bij voorkeur aangeleverd per e-mail, eventuele grote beeldbestanden uitgezonderd.
- Het staat in principe iedereen, ook niet-leden, vrij om in Mars et Historia over aspecten van de Nederlandse militaire geschiedenis te publiceren. De redactie behoudt zich te allen tijde het recht voor bijdragen te redigeren of te weigeren.

Advertenties: 1/4 pagina per jaar (vaste tekst) € 115,-; invoegen drukwerk A4 per keer € 100,-.
Voor meer informatie kunt u zich wenden tot de penningmeester van de vereniging.

Typografie en druk: Pro Patria.com, grafisch bedrijf

ISSN 0928-5156

Inhoud

Van de voorzitter 2
Jacques A.C. Bartels

Redactioneel 2
Drs. Louis Ph. Sloos

Het Wapen onder dak. De brigadekazernes van de Koninklijke Marechaussee, 1814-2008 3
Drs. Michael van der Zee

Een kruistocht tegen reuzen. Inkwartiering bij de Afgescheidenen, 1834-1841 9
Drs. Laura Almagor

De Weg naar Pearl Harbor. Internationale Conferentie in Tokyo, 18-19 september 2008 14
Dr. H.Th. Bussemaker

'Looking at you makes us seasick' De Koninklijke Marine en de Odysee van een Ethiopische mijnenveger, 1971-1972 20
Drs. Anselm van der Peet

Even de zorgen van de oorlogsdreiging vergeten; verbroederen en ontspannen De viering van Sinterklaas en Kerstmis bij de troepen 28
Drs. Tristan Broos

Recensieartikel 32

Literatuursignaleringen 34

Prijs los nr. € 7,50

Van de voorzitter

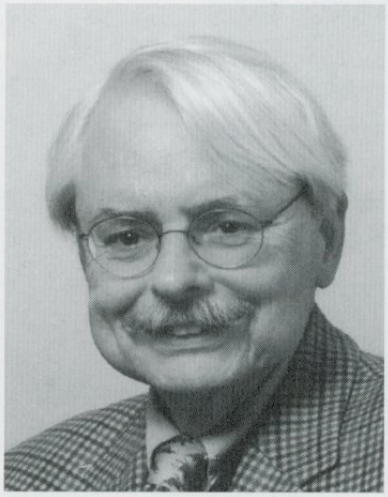

Met gepaste trots presenteert het bestuur het vierde nummer van *Mars et Historia* nieuwe stijl. Ik hoop dat U het met ons eens bent dat we op deze manier op de goede weg zijn. Ook voor 2010 heeft de redactie weer interessante artikelen in portefeuille.
Waar U als lid kennelijk niet (meer) warm voor loopt, zijn excursies. Het in onze ogen toch aantrekkelijke programma op Paleis Het Loo heeft té weinig leden kunnen bekoren. De studiedag is derhalve geannuleerd. Dit betekent echter ook, ik heb het in het vorige nummer al aangekondigd, dat wij als bestuur ons over dit onderwerp gaan beraden.
Het doet mij oprecht vreugd te kunnen mededelen dat aan onze herhaalde oproep om een nieuwe penningmeester, gehoor is gegeven. Verenigingslid dr. W. Adriaansen heeft zich bereid verklaard het penningmeesterschap te willen vervullen. Op de eerst volgende Algemene Ledenvergadering zal het bestuur Wim Adriaansen als beoogd penningmeester voordragen.
Bijgesloten treft U het verzoek aan om Uw contributie voor 2010 over te maken. Ook voor het komend jaar is een contributieverhoging niet aan de orde. Blijf dus lid!
Met een bestuur op sterkte, een fraai blad en een groeiend ledenbestand zijn wij op de goede weg. Vertel het door!

Met opgewekte groet,

Jacques A. C. Bartels.

Redactioneel

Op naar de tweede jaargang

2010 wordt militair-historisch een belangrijk jaar. In de eerste plaats zal uitgebreid worden stilgestaan bij 70 jaar Mei '40. Maar het is bijvoorbeeld ook 200 jaar (!) geleden dat het Koninkrijk Holland (1806-1810) eindigde en de inlijving van Nederland bij het Franse Keizerrijk begon. Los van deze feiten zijn al boekpublicaties aangekondigd die wij volgend jaar kunnen verwachten over onder meer generaal Spoor en het zogenaamde Jassenboekje. Genoeg om over te schrijven dus.
Voor volgend jaar heeft zich overigens reeds een grote hoeveelheid kopij over uiteenlopende onderwerpen aangediend. Maar wij zien bijdragen (van maximaal 3.000 woorden) en suggesties nog graag tegemoet.
Met het oog op de drukke werkzaamheden waar redactielid Anselm van der Peet volgend jaar mee te maken krijgt, heeft de redactie gezocht naar een nieuw redactielid. Op ons verzoek aan verenigingslid Liesbeth Brama, u leerde haar reeds kennen als auteur en als recensent, toe te treden tot de redactie, kwam tot genoegen van de redactie per omgaande een positief bericht. Maar we nemen geen afscheid van Anselm, integendeel: we laten hem niet gaan.

Louis Ph. Sloos,

Hoofdredacteur.

Het Wapen onder dak
De brigadekazernes van de Koninklijke Marechaussee, 1814-2008

Drs. Michael van der Zee - wetenschappelijk medewerker Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag

Een bezoek aan de hoefsmid. Omdat de Koninklijke Marechaussee een bereden onderdeel was, was de verzorging van de paarden een belangrijk onderdeel van de dagtaak.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag (NIMH).

Vanaf de oprichting van het Wapen der Koninklijke Marechaussee in 1814, was een van de belangrijkste pijlers onder het werk van de Marechaussee het kazerneringsbeginsel. Tot 1945 werkten en woonden marechaussees en onderofficieren verplicht in kazernes. Een beperkt aantal van hen kreeg toestemming om te trouwen. De brigadekazerne was daarom voor generaties marechaussees en hun gezinnen een unieke plaats waar zij werkten, woonden en leefden.

Dagelijks leven

In een brigadekazerne van de Koninklijke Marechaussee werd wonen en arbeid op een bijzondere manier gecombineerd. Het gebouw was in de eerste plaats ontworpen om bepaalde werkzaamheden mogelijk te maken. Zo moest er bijvoorbeeld een bureel zijn om administratieve zaken te regelen. Arrestanten moesten in cellen kunnen worden opgesloten en voor de paarden was een stal nodig. Voor de bewoners betekende dit allereerst dat hun behuizing 'ongewoon' was, en ten tweede dat hun dagelijks leven doortrokken was van de werkzaamheden en de identiteit van het Wapen.

Met de ingebruikneming van nieuw gebouwde rijkskazernes vanaf 1910 verbeterden de leefomstandig-

Huwelijksfoto uit juli 1904 van de marechaussee Johannes van Gaalen en zijn bruid Grietje Blij. Het aantal onderofficieren en marechaussees dat mocht huwen, breidde geleidelijk uit. Aan het begin van de twintigste eeuw waren bij het Wapen ruim driehonderd gehuwden.
NIMH.

heden van de manschappen, de onderofficieren en hun gezinnen aanzienlijk. Veel negentiende-eeuwse gehuurde brigadekazernes voldeden niet langer aan de eisen die werden gesteld aan comfort, hygiëne en privacy. Nieuwe gebouwen kenden moderne sanitaire faciliteiten zoals stromend water en een toilet. Verder hadden de panden een keuken en een kolenkachel. De woonomstandigheden van de marechaussees waren daarmee op vergelijkbaar niveau gebracht met die van burgers met een gelijke sociale en financiële positie.
Het werk en het privéleven van marechaussees en onderofficieren liepen in elkaar over. Zij moesten te allen tijde paraat staan en het gezinsleven moest vaak wijken voor dringende zaken. Zelfs op zondag, als zij een vrije dag hadden, was het personeel verplicht in het openbaar hun uniform en de zware kolbak te dragen. Lange tijd werkten zij trouwens ook op zondag en verrichtten dan patrouilles. De Marechausseevereniging pleitte voor de gelijkstelling van de marechaussee met andere militairen, die 's zondags wel vrij waren. Vanaf de jaren 1920 hoefden 's zondags nog slechts diensten van huishoudelijke aard, zoals de plantondienst en de stalwacht, te worden verricht. Uiteraard moest de Marechaussee wel in noodgevallen blijven optreden. Een grotere inbreuk op het privéleven was de beperking van gehuwde personeelsleden per kazerne. Het pand stelde een limiet aan het aantal gezinnen dat gehuisvest kon worden. Een marechaussee die een contract voor zes jaar tekende, kon zodoende gedwongen worden een huwelijk en het krijgen van kinderen jaren uit te stellen. Sommigen waren hier niet toe bereid en forceerden een contractbreuk door zonder toestemming te trouwen. Het gevolg van deze huwelijksbeperking was dat wanneer een marechaussee zich verloofde, deze verloving noodgedwongen jaren kon duren.
Het leven van een marechausseegezin was niet eentonig. De carrière van de marechaussee en onderofficier kenmerkte zich door geregelde overplaatsingen. De indienststelling van nieuwe brigades, personeelsverloop of bevorderingen maakten het onvermijdelijk dat gezinnen na enige jaren naar een andere kazerne moesten verhuizen en daar het leven weer moesten oppakken. Het gezinsleven stond op de kazerne meer dan eens onder druk. De brigadecommandant en bezoekende officieren mochten het hele gebouw inspecteren. Voor de gezinsvertrekken werd hierop geen uitzondering gemaakt. Deze situatie leidde omstreeks 1900 tot protesten van de Marechausseevereniging en vooral van christelijke politici, die stelden dat daardoor de intimiteit van het huwelijk werd aangetast. In 1910 werden de voorschriften aangepast en moest de brigadecommandant gegronde redenen hebben de gezinswoning buiten de normale inspecties om te mogen betreden. Dit betekende een inperking van de macht van de commandant. Op alle andere terreinen behield hij evenwel zijn autoriteit.
De locatie van de brigadekazerne en vooral het takenpakket van het Wapen legden beperkingen op aan het sociale leven van het marechausseegezin. Vaak stond het gebouw aan de rand van een dorp om de onafhankelijke positie van de Marechaussee te waarborgen. De marechaussees moesten in hun omgang met de plaatselijke bevolking een neutrale houding innemen. Dit hield eveneens in dat van de gezinnen een terughoudende opstelling ten opzichte van de overige dorpsbewoners werd gevraagd. In de praktijk pakte dit anders uit. De kazernebewoners kochten namelijk diensten en producten van de bevolking en hadden behoefte aan sociale contacten. Sommige

De brigade in Bergeijk was oorspronkelijk in dienst gesteld om stropers uit Belgisch Limburg te bestrijden. De nieuwe rijkskazerne werd in 1910 in gebruik genomen.
NIMH.

marechaussees en hun gezinnen namen daarom wel degelijk deel aan het maatschappelijk leven en waren bijvoorbeeld actief in lokale sport- of muziekverenigingen. Dit werd niet aan de grote klok gehangen, omdat niet uitgesproken hoefde te worden hoezeer praktijk en theorie elkaar beten. De saamhorigheid die in een marechausseegemeenschap bestond, compenseerde vaak de gedwongen afzondering. Op de kazerne groeide dikwijls een aantal kinderen samen op. Zij werden al op jonge leeftijd geconfronteerd met arrestanten, criminaliteit en politiewerk. Dit was natuurlijk spannend, maar vanuit pedagogisch oogpunt niet altijd wenselijk. Op school moesten de marechausseekinderen zwijgen over alles wat zich op de kazerne afspeelde. De omstandigheden waaronder zij opgroeiden waren daarom allesbehalve conventioneel. Het leven van de ongehuwde marechaussee speelde zich zowel op als buiten de kazerne af. Zij hadden een slaapkamer in de kazerne en waren in sommige gevallen voorzien van een eigen keuken. Meestal aten voornoemde marechaussees in lokale kosthuizen. Plaatselijke middenstanders hadden enkele vrijgezellen in de kost. De marechaussees betaalden aan het begin van de twintigste eeuw tussen de 20 en 25 gulden per maand voor hun maaltijden. In 1924 was dit bedrag opgelopen tot 47,50 gulden per maand. Het betrof hier bijna de helft van hun bruto maandsalaris. De kwaliteit van het voedsel varieerde en de marechaussees wisselden soms van kosthuis als de prijs-kwaliteit verhouding negatief uitviel. Het verblijf in kosthuizen en andere gelegenheden had niet alleen een praktische reden. De vrijgezelle marechaussee kende geen gezinsleven en had daarom meer behoefte aan een sociaal leven en vrouwelijk contact buiten de brigade. Vaak lieten vrijgezelle marechaussees hun was doen door een plaatselijke wasvrouw. Zij voelden er na een lange werkdag weinig voor dit zelf te doen, te meer niet omdat zij naast hun gewone werkzaamheden corvee op de kazerne moesten verrichten. In sommige gevallen vielen zij voor dit laatste eveneens terug op lokale werkvrouwen.

In het dagelijks leven van de bereden brigades speelde de verzorging van de paarden een voorname rol. Een groot deel van de taken van de brigade kon niet zonder paarden worden uitgevoerd. Patrouilleren over grotere afstanden en de handhaving van de openbare orde waren gemakkelijker dankzij de inzet van paarden. De marechaussees en onderofficieren moesten de dieren verzorgen. Dit was een essentiële en dagelijks terugkerende bezigheid. Het Rijk verschafte officieren elk twee paarden, maar marechaussees en onderofficieren moesten er zelf een aanschaffen voor de prijs

De rijkskazerne aan de Molenstraat in Nieuweschans stamt uit 1920. In 1987 stootte de Marechaussee het gebouw af en verkocht de woningen separaat aan particulieren.Tegenwoordig is de kazerne een rijksmonument.
NIMH.

van ongeveer 500 gulden. Dit stond gelijk aan bijna een half jaarsalaris. Meestal leenden zij dit bedrag bij de werkgever. Vanaf 1839 kon men zich aansluiten bij een verzekeringsfonds dat uitkeerde indien het paard voortijdig stierf. Naast de nog af te betalen schuld moest namelijk het nieuwe paard worden bekostigd. Wel ontving iedereen aan het einde van elk dienstjaar een vergoeding van ongeveer vijftig gulden. De Marechaussee had de financiële drempel inzake de paardenaanschaf opgeworpen, om zo het juiste slag mensen aan te trekken. Deze investering droeg er immers toe bij dat marechaussees voor lange tijd aan het Wapen verbonden bleven. Daarnaast garandeerde de eigendomsconstructie de goede verzorging van de paarden. De marechaussee onderhield namelijk zijn eigen ros. De onderofficieren mochten deze taak voor tien cent per dag aan gewone marechaussees uitbesteden.

Einde kazernering

Tijdens de Duitse bezetting, maar vooral gedurende de naoorlogse decennia veranderde er voor de Marechaussee veel op het gebied van organisatie, takenpakket en beheer. Vanzelfsprekend had dit ingrijpende gevolgen voor het dagelijks leven op de brigadekazernes. Een eerste belangrijke vernieuwing volgde uit het zogenoemde huwelijksbesluit van 1941. Militairen mochten voortaan trouwen zonder toestemming van hun commandant. Zij waren niet langer afhankelijk van de beschikbaarheid van woonruimte op de kazerne. Gehuwde beroepskrachten mochten zich voortaan met hun gezin vrij vestigen indien de dienst dit toeliet. Slechts bij oefeningen, bijstand of bijvoorbeeld een piketdienst ('s nachts verantwoordelijk voor de veiligheid op de kazerne), moest de gehuwde op de kazerne overnachten. Het echtpaar diende wel binnen een straal van 25 kilometer of één uur reizen van de kazerne te wonen, anders werd de marechaussee alsnog verplicht gekazerneerd.
Ondanks deze beperkende voorwaarden betekende de huwelijksvrijheid een belangrijke aanpassing van het kazerneringbeginsel. Commandant Van den Hoek en enige medestanders waren het hiermee oneens en probeerden in de tweede helft van de jaren 1940 de minister van Oorlog te bewegen het besluit ongedaan te maken. Zij meenden namelijk dat de militaire tucht, discipline en vaardigheden die het Wapen in hun ogen tot een keurkorps maakten, zouden verdwijnen met het wegvallen van de kazernering. Hun oppositie

Rond 1960 was het comfort in de brigadekazernes aanzienlijk verbeterd. Marechaussees konden in de ontspanningsruimte onder andere lezen, schaken en muziek maken of naar de radio luisteren.
NIMH.

was vergeefs en zij schikten zich in de nieuwe situatie. De korpsleiding zag zich nu wel genoodzaakt meer dienstwoningen in de buurt van brigadekazernes te huren of te bouwen om zo het grotere aantal gezinnen te huisvesten. Deze huizen waren tot begin jaren 1970 uitsluitend bestemd voor onderofficieren en hun gezinnen. In de dagelijkse praktijk werd deze regeling gaandeweg losjes gehanteerd en vonden ook 'gewone' marechaussees hun weg naar deze dienstwoningen. Deze trend was het gevolg van de toenemende leegstand die ontstond toen bewoners woonruimte in de burgermaatschappij vonden. Wanneer een marechaussee met pensioen ging of het Wapen om een andere reden verliet, kreeg hij enkele maanden om de dienstwoning te verlaten.
Ongehuwde marechaussees bleven ook na 1945 verplicht gekazerneerd. Tegenover het inleveren van privacy en bewegingsvrijheid stonden ook voordelen. De vrijgezelle marechaussee betaalde slechts een geringe bijdrage voor voedsel en onderdak en bespaarde hierdoor aanzienlijk op de kosten van het levensonderhoud. Het salaris van de getrouwde collega's was weliswaar hoger, maar dit woog niet op tegen het financiële profijt van de kazernering. Daarnaast versterkte de verplichte huisvesting het groepsgevoel binnen de brigade. Verder hoefde de marechaussee na de dienst niet naar huis te reizen, maar kon onmiddellijk van zijn/haar vrije tijd genieten. De avonduren werden dan in het gezelschap van collega's doorgebracht. De brigadecommandant hield toezicht op het doen en laten van de gekazerneerde marechaussees. Op ieder moment van de dag kon hij onaangekondigd de slaapvertrekken inspecteren om te zien of de bedden goed waren opgemaakt en alles was opgeruimd. De marechaussees waren al tijdens hun opleiding vertrouwd geraakt met geringe privacy en accepteerden het toezicht van de commandant zonder tegenspraak. De positie van de commandant binnen de brigade bleef daarom onverminderd sterk.
Pas in de jaren 1980 stond het kazerneringprincipe opnieuw ter discussie. Vanuit de Koninklijke Landmacht gingen stemmen op dat te veel marechaussees op kosten van de staat waren gehuisvest. Het beginsel stond ook anderszins ter discussie. De maatschappij was vanaf de jaren 1960 in toenemende mate geïndividualiseerd. Beperking van privacy en vrijheid werd steeds minder geaccepteerd. Een aanzienlijk deel van de dienstwoningen stond leeg doordat de bewoners zelf huisvesting hadden gevonden. Daarnaast bemoeilijkte de uitzonderingspositie van de Marechaus-

In de jaren vijftig leefden de marechausseegezinnen doorgaans dicht bij de kazerne. De kinderen kregen soms op jonge leeftijd al taakjes te doen.
NIMH.

see de werving. De rest van de krijgsmacht kende deze mate van kazernering namelijk niet en was daarom voor veel potentiële militairen een aantrekkelijkere keuze. In 1987 besloot de Koninklijke Marechaussee het kazerneringbeginsel definitief op te geven. Marechaussees waren vrij zich te vestigen waar zij wilden. Slechts bij oefeningen, alarmeringen en tijdens de opleiding, was het kazerneverblijf verplicht. Vanaf dat jaar ging een groot aantal dienstwoningen in de verkoop. In veel gevallen namen de bewoners de woning over tegen een schappelijke prijs. Bewoonde huizen werden namelijk niet getaxeerd, maar tegen 80% van de boekwaarde verkocht aan de bewoner. Maar soms ontstonden conflicten met hen die de dienstwoning niet wensten te verlaten en evenmin wilden kopen. Toch stootte de Marechaussee niet alle dienstwoningen af. In sommige plaatsen hield het Wapen de oude kazernes aan en verhuurde deze aan marechausseegezinnen. Het aantal marechaussees dat na 1987 in dienstwoningen bleef wonen, was evenwel gering. Al met al betekende de opheffing van de kazerneringplicht een einde van een tijdperk.

Een kruistocht tegen reuzen
Inkwartiering bij de Afgescheidenen, 1834-1841

Drs. Laura Almagor - wetenschappelijk projectmedewerker Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag

De pastorie te Ulrum waar Hendrik de Cock ten tijde van de Afscheiding woonde, foto gemaakt door A.P. van der Ploeg, 2009.

Op 14 oktober 1834 ondertekende een groot deel van de leden van de Hervormde Kerk van het Groningse Ulrum de zogeheten Acte van Afscheiding of Wederkeering. De eerste stap op weg naar de vorming van zelfstandige, gereformeerde kerken naast de Nederlands Hervormde Kerk was hiermee een feit. De gebeurtenissen in Ulrum zorgden voor lokale, maar ook voor nationale onrust, die al enige tijd voor de daadwerkelijke Afscheiding voelbaar was geweest. Op 25 oktober schreef de gouverneur van Groningen, W.F.L. Rengers, aan de minister van Binnenlandse Zaken dat er met krachtige middelen 'paal en perk [diende] te [worden gesteld] aan de onbeschaamde en openlijke aanmatigingen eener party, die van dag tot dag stouter wordt en verdeeldheden en twisten in vele gemeenten al meer en meer zoekt te verbreiden[.]' [1]

[1] Gouverneur W.F.L. Rengers (Groningen) aan minister van BiZa (25 oktober 1834), Archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, geheim archief (1811-1850), Nationaal Archief, Den Haag, toegangsr. 2.04.26.01, inv. nr. 29.

Koning Willem I (1772-1843), olieverf op doek, schilder en jaartal onbekend, Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag (NIMH), origineel: Koninklijk Tehuis voor Oud-Militairen en Museum Bronbeek te Arnhem.

Koning Willem II (1792-1849), olieverf op doek, schilder en jaartal onbekend.
Documentatie auteur.

Aan het hoofd van de Afscheidingsbeweging stond ds. Hendrik de Cock, predikant te Ulrum. De eveneens jonge predikant ds. H.P. Scholte, 'wiens komst [op 9 oktober] in deze provincie al het aanzien heeft eener zending en welligt in verband staat met uitgebreider plans,' had volgens de gouverneur de onrust nog eens aangewakkerd. [2]

Er moesten volgens de betrokken politici, alsmede koning Willem I, dan ook strenge maatregelen getroffen worden om de scheuring binnen de Hervormde Kerk een halt toe te roepen. Een van die maatregelen werd in gang gezet door de bovengenoemde gouverneur van Groningen, die op 25 oktober een compagnie infanteristen, bestaande uit ongeveer honderd man, vanuit Groningen naar Ulrum stuurde om de orde te herstellen. [3] Daartoe werden de militairen ingekwartierd bij inwoners van het dorp, veelal Afgescheidenen. Zo kreeg De Cock twaalf man onder zijn dak. [4] Al vlug begonnen ook in andere gemeenten leden van de Hervormde Kerk zich te roeren en verklaarden steeds meer van hen zich tot Afgescheidenen. Ook in deze plaatsen werden militairen ingekwartierd om de bevolking in de hand te houden, zoals in het Brabantse Veen, waar vanaf 15 december 1835 troepen werden ondergebracht, ondanks het feit dat de burgemeester aldaar op 5 december nadrukkelijk had gemeld dat de openbare orde niet werd bedreigd. [5]

Inkwartiering

De gewoonte soldaten in te legeren bij particulieren was geenszins vreemd. Op sommige strategische locaties bestonden geen andere mogelijkheden om militairen te huisvesten. De weerstand van veel mensen tegen deze maatregel - ondanks de vergoeding die een huisvester per soldaat ontving, betekende inkwartiering vaak een grote belasting op het dagelijks bestaan - was net zo oud als de maatregel zelf.

[2] Ibid.

[3] Minister van BiZa aan koning Willem I (26 oktober 1834), Archief van het Ministerie van BiZa, geheim archief (1811-1850), NA, toegangsnr. 2.04.26.01, inv. nr. 29.

[4] H. Veldman, *Hendrik de Cock. Afgescheiden en toch betrokken* (Bedum 2004) 90-91.

[5] C. de Gast, *Afscheiding en doleantie in het land van Heusden en Altena* (Tilburg 1989) 168.

Reeds gedurende de zeventiende en achttiende eeuw kregen bestuurders klachten van burgers wier huizen door de aanwezigheid van militairen in waarde daalden of zouden zijn vernield. Ook ontving niet iedereen de gebruikelijke vergoeding.[6] Op 17 augustus 1830 verzocht een aantal boeren uit Oostveen en Maartensdijk koning Willem I per brief om vrijstelling van inkwartiering. Op 23 juli dienden 24 personen uit Zeist eenzelfde verzoek in, evenals acht inwoners van De Bilt. Op 6 oktober stelde het stadsbestuur van Gorinchem voor de militairen in andere, nabijgelegen plaatsen onder te brengen, aangezien de stad al vele duizenden soldaten huisvestte.[7]

In het geval van de Afgescheidenen had de inkwartiering van soldaten een minder gebruikelijke doelstelling. Het handhaven van de rust en orde was zoals gezegd het hoofdoogmerk, maar indirect diende de aanwezigheid van militairen ook om de Afgescheidenen te intimideren, al werd de militaire aanwezigheid officieel niet als straf aangemerkt. Lokale bestuurders zagen de mogelijkheid van inkwartiering echter wel degelijk als bruikbaar sanctiemiddel in hun strijd tegen de onrust zaaiende Afgescheidenen.[8] Inkwartiering als strafmaatregel was geen wijdverbreide praktijk, maar vond desalniettemin ook vóór 1834 plaats. Zo zouden inwoners van Den Bosch in 1831 een aantal officieren beledigd hebben en moesten zij dat bekopen met de onvergoede inlegering van militairen in hun huis. Ook kwam het voor dat families van deserteurs op een zelfde wijze werden gesanctioneerd.[9] Geen van beide vergrijpen was evenwel van toepassing op de Afgescheidenen. Bij deze laatste inkwartieringen werd teruggegrepen op de zogeheten *Code Napoléon* of *Code Pénal*, die nog altijd van kracht was. De artikelen 291 tot en met 294 van dit Napoleontische strafwetboek bepaalden dat godsdienstige, letterkundige en staatkundige samenkomsten van twintig of meer personen verboden waren, indien hiervoor geen officiële toestemming was verkregen. Vóór oktober 1834 waren er alleen al in de provincie Groningen meer dan twintig vonnissen geveld tegen het houden van bijzondere godsdienstige bijeenkomsten.[10] Het inroepen van militaire macht mocht overigens alleen geschieden in uiterste gevallen en de gouverneur van de provincie diende met grote voorzichtigheid te bepalen of militair ingrijpen noodzakelijk was.[11] Niet iedereen was het eens met de rechtmatigheid van een dergelijk ingrijpen om de Afscheiding te beteugelen.

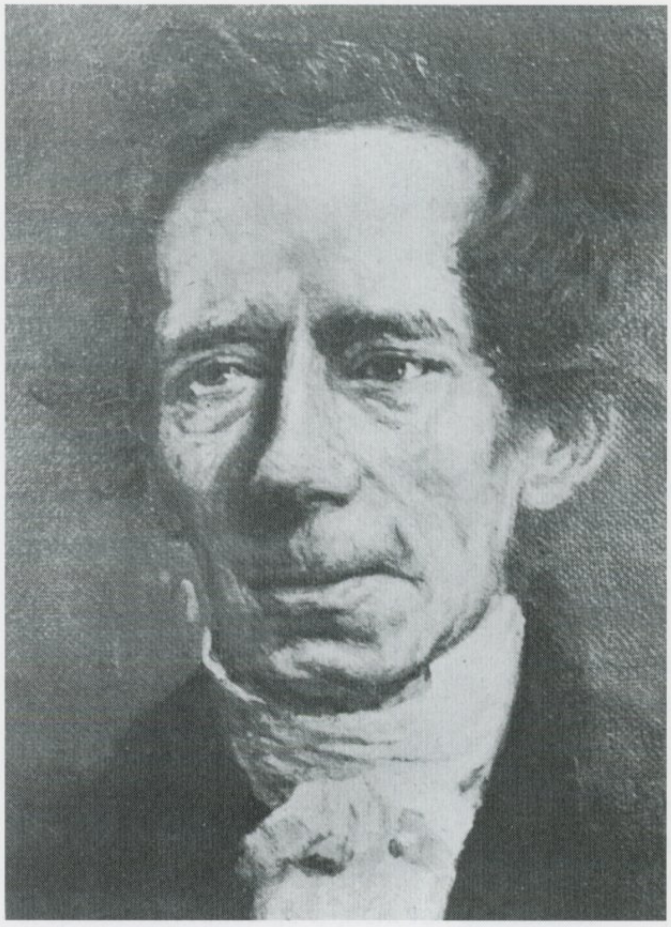

J.R. Thorbecke (1798-1872), techniek, kunstenaar en jaartal onbekend.
Documentatie auteur.

G. Groen van Prinsterer

Een van de tegenstanders was Guillaume Groen van Prinsterer, kabinetssecretaris en toezichthouder van het Koninklijk Huisarchief. De behandeling van de Afgescheidenen kreeg nationale politieke urgentie toen Groen zich in 1837 in een pamflet openlijk uitsprak tegen wat hij zag als de vervolging van de Afgescheidenen. Hoewel hij de Afscheiding, als lid van de Ne-

6 P.L.J.M.A. Müller, 'Schade en last der inkwartieringen te Venlo in de oude tijd', *Mars et Historia* (april 1969) 16-19.

7 Verschillende brieven aan Koning Willem I (1830), Archief van het Ministerie van Oorlog ((1811) 1815-1945 (1952)), toegangsnummer 2.13.01, inv. nrs. 5346, 13872.

8 Peter van den Burg, 'Afscheiding in Ulrum, 1834' op: http://www.geschiedenis.nl/index.php?bericht_id=192&go=home.showBericht (laatst bezocht 21 april 2009); J.C. Rullmann, *De maatregelen tegen de Afgescheidenen* (1934) 47-48

9 H.F.J.M. van den Eerenbeemt & M.F.A. Linders-Rooijendijk, *Vreemde militairen in een gesloten samenleving. Invloed van inkwartieringen op de bestaans- en leefsituatie in Noord-Brabant tijdens de eerste jaren van de Belgische Opstand, 1830-1834* (Tilburg 1986) 40-41.

10 Rullmann, *De maatregelen*, 4-6.

11 Ibid., 13.

G. Groen van Prinsterer (1801-1876), techniek, kunstenaar en jaartal onbekend.
Documentatie auteur.

derlands Hervormde Kerk, niet toejuichte, was Groen vanuit juridische en morele overwegingen sterk gekant tegen de in zijn ogen onheuse bejegening van diegenen die hij nog altijd als zijn geloofsgenoten beschouwde. In het Koninklijk Huisarchief werd hij bovendien dagelijks geconfronteerd met de Nederlandse 'Geloofshelden en Krijgshelden' van weleer. Hij zag dan ook een duidelijke overeenkomst tussen de behandeling van de Afgescheidenen en de vervolging van de protestanten door de Spaanse Inquisitie in de zestiende en zeventiende eeuwse Republiek.[12]
Een van Groens grootste bezwaren was gericht tegen de 'inlegeringen' bij Afgescheidenen thuis. 'In vele gemeenten worden, uitsluitend bij de Gescheidenen, militairen ingekwartierd; bij één huisgezin zes, tien, twaalf en meer; bij één man te Oosterwolde een en dertig soldaten en een officier. De reclames, de requesten om schadevergoeding, blijven zonder antwoord; broodsgebrek is het lot van velen geworden.' In de praktijk bleek dat de uitbetalingen van de vergoedingen niet van hogerhand werden tegengehouden, maar dat lokale bestuurders deze in eigen zak hielden. Bovendien vond 'inlegering' ook met enige regelmaat plaats wanneer de rechtbank een Afgescheidene had vrijgesproken.[13] Volgens Groen waren inkwartieringen niet alleen ondoeltreffend en ontoereikend, maar ook op verschillende gronden onwettig. Zo hield de selectieve en vergoedingsloze onderbrenging van militairen in feite een belastingheffing in buiten de wet om, waarvan andere burgers waren vrijgesteld.[14] Bovendien waren de Afgescheidenen ingezetenen van Nederland en konden zij volgens Groen worden beschouwd als leden van het hervormde Kerkgenootschap. Zij hadden daarom recht op vrijheid van godsdienstuitoefening en hoefden dan ook niet officieel om toestemming te vragen voor samenkomsten, zoals dat in de *Code Pénal* was gedefinieerd.[15]
J.R. Thorbecke, liberale politicus en oud-studiegenoot van Groen en in 1837 hoogleraar in Leiden, toonde zich waar het de Afgescheidenen betrof één van Groens grootste tegenstanders. In een artikel in het Franstalige *Le Journal de la Haye* stelde hij dat de staat de openbare rust en orde moest beschermen en in die hoedanigheid dan ook het recht had op te treden tegen onrustzaaiende separatisten.[16] Over de inkwartieringen, of 'inlegeringen' zoals Groen ze noemde, schreef Thorbecke niet. 'Dat komt,' schreef Groen 'zooals we 't liefst willen gelooven, omdat ge niet in 't openbaar wilt rechtvaardigen, wat ge in 't verborgen afkeurt.' De publicaties in *Le Journal de la Haye* hadden tot gevolg dat ook buitenlandse commentatoren zich over de kwestie konden uitlaten. Zo verscheen op 10 okotber 1837 een steunbetuiging aan Groen in het Franse dagblad *Le Semeur*.[17]
De polemische strijd tussen Groen en Thorbecke sleepte zich enige tijd voort, terwijl ondertussen ook andere politici zich met de genomen maatregelen tegen de Afgescheidenen gingen bezighouden. Zo ontstond er tijdens de zitting van de Staten-Generaal van 15 december 1837 een discussie tussen verschillende Kamerleden, waarbij zowel voor- als tegenstanders van de verschillende sancties van zich lieten horen. Ook al was de Afscheiding onwenselijk, de inlegerin-

[12] Ibid., 23.
[13] Rullmann, *De maatregelen*, 31; G. Groen van Prinsterer, *De maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst* (Leiden 1837) 2.
[14] Ibid., 41; Rullmann, *De maatregelen*, 31.
[15] Rullmann, *De maatregelen*, 30, 32.
[16] Veldman, *Hendrik de Cock*, 155-156.
[17] Rullmann, *De maatregelen*, 36.

gen waren dat volgens een aantal sprekers ook. Zo beschouwde Lodewijk Luzac de inkwartieringen als zinloos, want zij 'stuiten niets.' Francois Frets achtte het een beter idee 'dat men de Afgescheidenen zou behandelen als...*krankzinnigen*, die men het best geneest door zachte behandeling.'[18] In dezelfde zitting hekelde Groen het idee dat de bestrijding van de Afgescheidenen als een heuse oorlog gezien moest worden, waarbij de inzet van expeditionaire troepen noodzakelijk was en de reguliere wetten niet van toepassing waren. "t is een soort algemeene staat van beleg; een kruistocht in het algemeen belang. Maar tegen wie? [...] [Z]es duizend, grijsaards, vrouwen en kinderen daaronder begrepen; zes duizend over het geheelde land verspreid. Het moet dus, om uw vrees te rechtvaardigen wel een ras van reuzen als Enceladus en Briarëus zijn.'[19]

Besluit

Werden de inkwartieringen bij Afgescheidenen, die volgens Groen de grootste misstand binnen de vervolging vormden, nu in werkelijkheid door de betrokken autoriteiten beschouwd als noodzakelijk middel om de vrede te bewaren? Of was het een strafmaatregel om de Afgescheidenen voor hun separatistische gedrag te sanctioneren? Weliswaar waren er geen officiële bevelen uitgevaardigd om de troepen bij de Afgescheidenen te huisvesten[20], maar het eerder aangehaalde voorbeeld van het Brabantse plaatsje Veen, waar volgens de burgemeester helemaal geen sprake was van onrust, toont dat troepen wel degelijk werden ingezet en dat ordehandhaving hiervoor niet altijd het hoofdargument kan zijn geweest. Bovendien werden de schadeloosstellingen waar de gedupeerde Afgescheidenen recht op hadden vaak niet betaald en zagen sommige burgemeesters de inkwartieringen expliciet als sanctiemiddel. De conclusie moet dan ook zijn dat vooral diverse lokale bestuurders de inkwartiering als strafmaatregel beschouwden en als zodanig toepasten.

In 1840 besteeg koning Willem II de troon. Hij was de Afgescheidenen gunstiger gezind dan zijn vader en hief vrijwel meteen na zijn aantreden alle sancties tegen hen op.[21] Tot grote spijt van Groen van Prinsterer, die hen toch vooral als leden van de gereformeerde gezindte wilde beschouwen, konden de Afgescheidenen vanaf 1841 autorisatie aanvragen om als zelfstandig kerkgenootschap verder te bestaan, iets dat de facto sinds 1839 gebeurde. Pas in 1868 werden alle beperkingen op deze autorisatie ingetrokken en was er sprake van volledige vrijheid van godsdienst.[22]

Bronnen

Archieven

Nationaal Archief, Den Haag

- Archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, geheim archief (1811-1850), toegangsnr. 2.04.26.01, inv. nr. 29.
- Archief van het Ministerie van Oorlog ((1811) 1815-1945 (1952)), toegangsnr. 2.13.01, inv. nrs. 5346 & 13872.
- Archief Departement Hervormde en andere Erediensten behalve de Rooms-Katholieke (1815-1870), toegangsnr. 2.07.01.03, inv. nrs. 1858, 1860, 1901.)

Literatuur

- Burg, Peter van den, 'Afscheiding in Ulrum, 1834' op: http://www.geschiedenis.nl/index.php?bericht_id=192&go=home.showBericht (stand: 21 april 2009).
- Eerenbeemt, H.F.J.M. van den, M.F.A. Linders-Rooijendijk, *Vreemde militairen in een gesloten samenleving. Invloed van inkwartieringen op de bestaans- en leefsituatie in Noord-Brabant tijdens de eerste jaren van de Belgische Opstand, 1830-1834* (Tilburg 1986).
- Gast, C. de, *Afscheiding en doleantie in het land van Heusden en Altena* (Tilburg 1989).
- Groen van Prinsterer, G., *De maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst* (Leiden 1837).
- Müller, P.L.J.M.A., 'Schade en last der inkwartieringen te Venlo in de oude tijd', in: *Mars et Historia* (april 1969) 16-19.
- Veldman, H., Hendrik de Cock. Afgescheiden en toch betrokken (Bedum 2004).

[18] Ibid., 37-41.

[19] Ibid., 45.

[20] Ibid., 54.

[21] Veldman, *Hendrik de Cock*, 197.

[22] Koninklijk Besluit (1-10-1868).

De Weg naar Pearl Harbor: Internationale Conferentie in Tokyo, 18-19 september 2008

Dr. H.Th. Bussemaker

Op 18–19 september 2009 vond te Tokyo op het Japanse National Institute for Defense Studies (NIDS) van het Ministerie van Defensie een conferentie plaats, waar een aantal historici inging op de defensievoorbereidingen van een aantal Westerse mogendheden op de Japanse expansie in Oost-Azië. Als vertegenwoordiger van Nederland leverde ondergetekende hieraan een bijdrage. Ook historici uit China en Japan namen aan deze conferentie deel. Vijfenzestig jaar na het uitbreken van de oorlog in de Pacific was dit dus een terugblik van vertegenwoordigers van de betrokken mogendheden op de oorzaken en aanleiding van dit conflict, dat voor de dekolonisatie van Zuid-Oost-Azië en de machtsverhoudingen aldaar zulke belangrijke gevolgen had.

Opzet conferentie

In dit verslag van deze belangrijke conferentie wordt ingegaan op de visie van bekende Japanse historici op de Japanse betrokkenheid in dit conflict. De conferentie bestond uit twee delen. In het eerste deel, het 'Forum', gaven historici een korte presentatie in het Engels over het onderwerp vanuit hun nationale gezichtspunt. De genodigden (circa 200, voor het merendeel Japans) mochten vragen stellen. Deze werden in het Japans gesteld, en door vertalers in het Engels worden omgezet voor de betrokken inleider. Zijn (Engelse) antwoord werd vervolgens naar het Japans vertaald. Zo ging erg veel tijd verloren, terwijl het voor de inleider merendeels ook niet duidelijk was, of zijn antwoord door de vertaler correct werd weergegeven. De discussie na elke inleiding verliep daardoor helaas wat moeizaam.
Interessanter was de tweede dag, waarop inleiders in discussie gingen met de staf van het NIDS. Deze staf bestond uit militair historici met over het algemeen een uitstekende vaardigheid in het Engels. Zij waren bovendien goed geïnformeerd over de officiële krijgshistories van de Westerse mogendheden betreffende de oorlog in de Pacific. De bibliotheek van het NIDS bezit bijvoorbeeld al deze werken. Dit maakte de uitwisseling van meningen veel interessanter.

Nederlandse vertegenwoordiging

Het verzoek namens Nederland een inleiding te verzorgen was uiteraard eervol. De vraag was natuurlijk, in hoeverre de gastheren bereid waren te luisteren naar meningen, die mogelijk minder vleiend voor het Japanse optreden waren. Ik werd hierin gerust gesteld door de toegezegde bijdrage van prof. Akira Iriye. Hij staat internationaal bekend als een uiterst kritisch historicus van de opeenvolgende Japanse regeringen, en veel van zijn publicaties zijn in het Engels verschenen. Prof. Iriye is thans met emeritaat, maar zijn betrokkenheid overtuigde mij van het feit, dat het hier niet ging om een opvoering voor eigen publiek. Inderdaad bleek dat in de discussies heikele kwesties niet geschuwd werden.

Opening

Na de begroeting door de NIDS President en de Forum-Voorzitter presenteerde prof. Iriye zijn openingsvoordracht 'National, International and Transnational Backgrounds of the Second World War'. De eminence grise van de Japanse historici wees op ontwikkelingen in het interbellum die in een aantal landen vrijwel parallel liep: toenemend nationalisme, racisme, en als reactie op de wereldwijde economische depressie het streven naar autarkie, zoals dat tot uiting kwam in de Japanse politiek van de Groot-Aziatische Welvaartssfeer. Hij wees daarbij tevens op belangrijke transnationale ontwikkelingen als de opkomst van totalitaire ideologieën, maar ook op het Westers onbegrip omtrent Aziatische culturen.

The U.S.-U.K. Alliance

Vervolgens begon Sessie 1, getiteld 'The U.S.-U.K. Alliance', onder voorzitterschap van de voortreffelijk

Sprekers en organisatoren NIDS-conferentie. Eerste rij zittend, v.l.n.r.: 2e persoon van links: dr. S. Bullard (Australië), 3e pers. v.l.: dr. H. Bussemaker (Nederland), 4e pers. v.l.: prof. A. Irye (Japan), 6e pers. v.l.: dr. M. Shimbo, directeur NIDS, 8e pers. v.l.: prof. M. Stoler (USA), 9e pers. v.l.: prof. D. Ford (UK), 10e pers. v.l.: prof. X. Jun Lu (China). Tweede rij staand, v.l.n.r.: 4e pers. v.l.: dr. J. Shoji, 7e pers. v.l.: dr. H. Shindo, 8e pers. v.l.: dr. K. Kotani, 9e pers. v.l.: majoor A. Yamagichi, JSDF.
Foto in bezit van de auteur.

Engels sprekende Hiroyuki Shindo. De Amerikaanse hoogleraar Prof. Mark A. Stoler presenteerde zijn lezing 'From War Plan Orange to Pearl Harbor: the evolution of U.S. Grand Strategy for East Asia and the Pacific, 1939-1941'. Zijn betoog ging vooral over de Amerikaanse dilemma's als gevolg van het isolationisme, als machtsmiddel volstrekt tekort schietend Landstrijdkrachten en een te late industriële mobilisatie, met alleen de U.S. Navy als effectief machtsinstrument. In 1940-1941 is de Amerikaanse strategie gebaseerd op het 'Europe-first' principe, met de lend-lease overeenkomst bedoeld om vooral Groot-Britannië in de strijd te houden, en een niet-verklaarde oorlog tussen de U.S. Navy en de Duitse U-boten in de Atlantic. Japan wordt voornamelijk met economische middelen aangepakt, wat resulteert in juli 1941 in een olie-embargo. Stoler maakte duidelijk, dat althans in 1941 de Amerikaanse strategen de Atlantic veel belangrijker vonden dan de Pacific, waarbij gehoopt werd dat het olie-embargo de Japanners zou weerhouden van avonturen in Siberië tegen de Sovjet-Unie en van een expansie zuidwaarts.
De Britse hoogleraar Douglas E. Ford was de tweede spreker in Sessie 1. De val van Singapore op 15 februari 1942 was de grootste militaire nederlaag in de Britse krijgsgeschiedenis, en het einde van het Britse Imperium. Volgens Ford was het Verenigd Koninkrijk van 1940-1941 het schoolvoorbeeld van 'Imperial Overstretch'. Bovendien werd Japan als tegenstander zwaar onderschat. Mede daarom eindigde Malaka onderaan de prioriteitenlijst voor versterkingen.

Alliance relationships and Confronting the Japanese move South

Na de lunch volgde Sessie 2, getiteld 'Alliance relationships and Confronting the Japanese move South'. Dr. Steven C. Bullard van het Australian War Memorial in Canberra gaf zijn presentatie de titel 'Threat, Response and Moderation: Australia's Grand Strategy in the years leading up to the Outbreak of the War in the Pacific'. Hij stelde, dat er tot 1941 geen Australische Grand Strategy bestond, behalve die van loyale ondersteuning van het moederland, Groot Britannië. De Australische wapenindustrie ontwikkelde zich traag, de Royal Australian Navy (RAN) was een onderdeel van de Royal Navy, en het Australische Leger bewaakte het Suez-kanaal. Er bestond een naïef vertrouwen, dat de Royal Navy vanuit de basis Singapore het continent zou behoeden voor een Japanse invasie. De val van Singapore toonde dat dit een illusie was, waarna de Australische regering haar schepen en troepen terug-

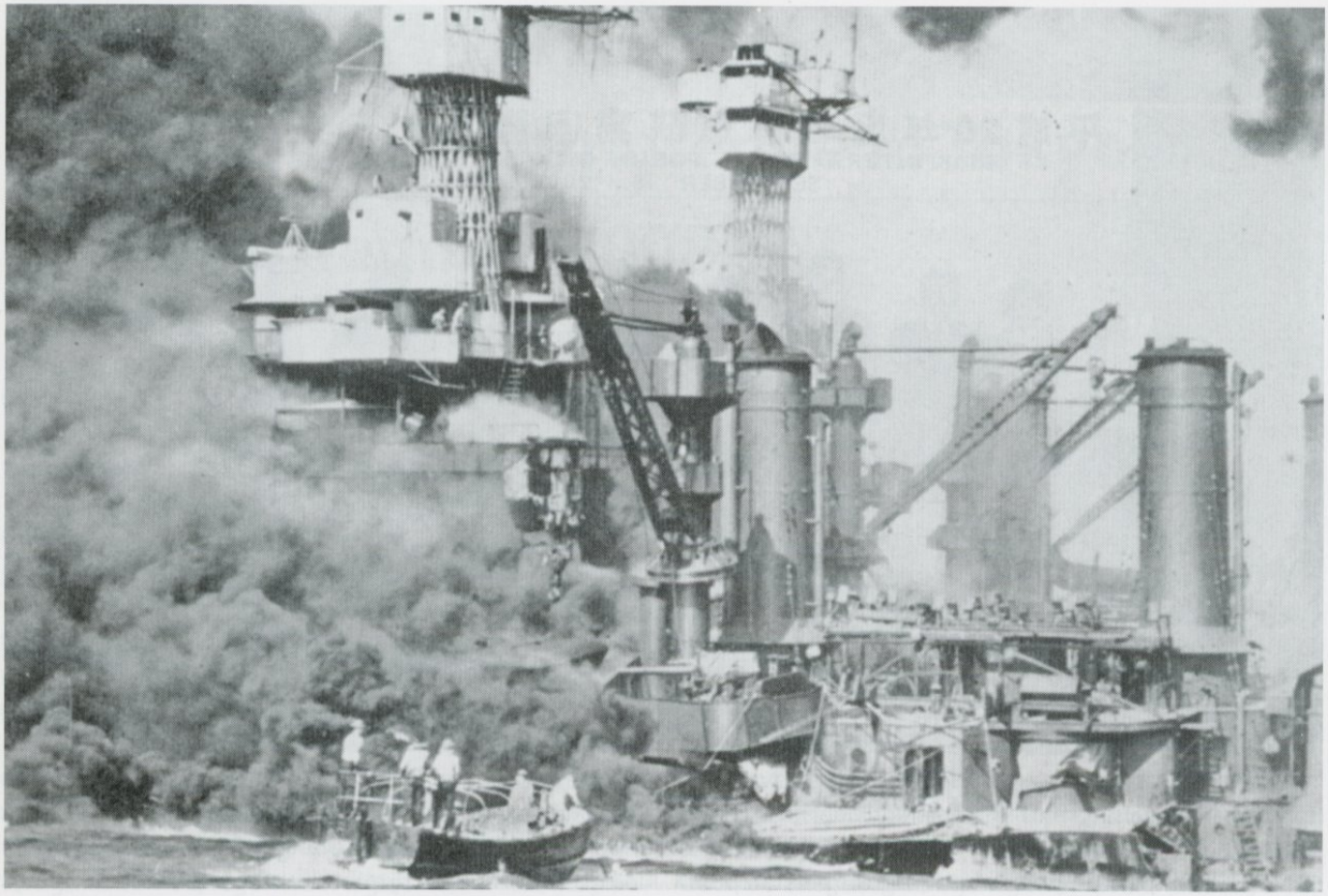

Pearl Harbor, na de fatale aanval op 7 december 1941.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag (NIMH).

trok op Australië, en nauw ging samenwerken met de Amerikanen, die essentieel bleken voor de Australische veiligheid.
In mijn bijdrage 'The Road to Kalidjati' ging ondergetekende in op de defensiegrondslagen van de Nederlands-Indische verdediging, gebaseerd op een buitenste ring bewaakt door de Koninklijke Marine, en een binnenste ring verdedigd door legerluchtmacht en het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger KNIL. Door onofficiële steuntoezeggingen van Groot-Britannië tijdens de conferentie van Washington in 1922 koos Nederland voor een financieel goedkope ongewapende neutraliteit, door mij ook wel aangeduid als parasitaire defensie. Vooral voor de Koninklijke Marine (KM) was dit een desastreuze ontwikkeling. Het strikte vasthouden aan de neutraliteit maakte een nauwe samenwerking met de Britten onmogelijk, totdat de Amerikanen door middel van een wapenembargo Nederland dwongen deze neutraliteit op te geven. De deelname van Nederland aan de uiterst belangrijke Singapore Conferences in het voorjaar van 1941 legde de basis voor het latere ABDA-Command, en versterkte de Nederlandse positie ten opzichte van Japan, hetgeen uiteindelijk leidde tot de mislukking van de Japanse pogingen, Nederlands-Indië zonder geweld in de Groot-Aziatische Welvaartssfeer op te nemen. Door deelname aan de Amerikaans-Britse olieboycott van Juli 1941 werd een oorlog met Japan onvermijdelijk.

From the Sino-Japanese War to the Pacific War

Sessie 3 in de namiddag had als thema 'From the Sino-Japanese War to the Pacific War'. Prof. Lu Xijun ging in op 'The Japan strategy of China's Nationalist Government'. Hij maakte inzichtelijk hoe Nationalistisch China onder Chiang Kai-Shek worstelde met het probleem van een steeds agressiever wordende externe vijand (Japan), en een gevaarlijke interne vijand, de Communistische Partij onder Mao Tse-Toeng. Het probleem was, dat na het wegvallen van Duitse militaire steun door de opkomst van Hitler, de (communistische) Sovjet-Unie de enige staat was, die daadwerkelijk militaire steun verleende aan de Nationalisten, mede door het in stand houden van een omvangrijke legermacht in Oost-Siberië, die het grootste deel van het Japanse leger in Mandsjoerije aan zich bond. Het Westen bood morele en materiële steun via de Burma-weg en de Yunnan spoorweg door Frans Indo-China. Deze aanvoerlijnen werden in 1940-1941 doel van de Japanse expansie. De zware nederlaag die de Japanners in au-

gustus 1939 leden bij Nomonhan in Buiten-Mongolië na een onuitgelokte aanval op het Sovjet-leger leidde tot het Japans-Russische non-agressiepact van 1940 en de Japanse voorbereidingen voor een verdere isolatie van China. De inleider wist boeiend de dilemma's van China te schilderen in de speurtocht naar bondgenoten na het wegvallen van Duitsland: het verfoeide Communistische Rusland, of de eveneens gewantrouwde imperialistische Westerse mogendheden.
Ten slotte kwam het gastland aan het woord. In zijn voordracht 'The Southward Advance Policy of the Imperial Japanese Army and Navy: The Strategy of Autarky and regional Security' ging dr. Ken Kotani van het NIDS in op het probleem van de afwezigheid van een nationale Japanse Grand Strategy. Het leger zag de Sovjet-Unie als primaire vijand, en had daar in het interbellum haar bewapening en doctrines op afgestemd. De marine daarentegen zag de Amerikaanse vloot als primaire bedreiging van het Japanse eilandenrijk. Tot 1940 bestond hier geen consensus over, en dus ontbrak er een plan voor de verovering van Zuidoost Azië. De Chinees- Japanse oorlog trok echter meer en meer manschappen en materieel naar dit oorlogstheater, dat door het keizerlijk hoofdkwartier als van ondergeschikt belang werd geacht. Door de taaie Chinese guerilla werd China een moeras, waarin steeds meer Japanse strijdkrachten verdwenen, hetgeen leidde tot amphibische operaties om de Chinese havens aan de zuidkust te bezetten. Met de bezetting van Hainan (1939) kreeg Japan een springplank voor een offensief tegen Zuidoost Azië in handen. De steeds grotere afhankelijkheid van buitenlandse grondstoffen voor de opbouw van de Japanse strijdkrachten, leidden tot een autarkische politiek gebaseerd op een 'Groot-Aziatische Welvaartssfeer' onder Japanse dominantie. De incorporatie van Zuidoost Azië hierin werd noodzakelijk, en pas vanaf 1940 worden plannen gemaakt voor de verovering van deze regio. Voor het eerst waren marine en leger daarin eensgezind, maar van onderlinge samenwerking was nauwelijks sprake. Het gebied zou veroverd worden door inzet van slechts 10% van het Japanse Leger, waarvan de hoofdmacht geconcentreerd bleef in Mandsjoerije, met het oog op de verhoopte nederlaag in de oorlog tegen Duitsland.

Het hoe en waarom van de Japanse betrokkenheid bij de oorlog

Op de tweede dag, 19 september, werden deze onderwerpen verder uitgediept. In de discussie kwam het zwaartepunt te liggen op drie punten: hoe belandde Japan in een oorlog 'in the wrong place and at the wrong time', wat was de rol van de Amerikaanse president Roosevelt in de aanloop naar Pearl Harbor, en waarom ging Nederland niet mee met 'the French Solution'.

'In the wrong place and at the wrong time'

Zoals reeds eerder uiteengezet door Kotani, stond Zuidoost Azië - de Nanyo - niet al te hoog op de Japanse agenda. Het Keizerrijk had belang bij de status quo, omdat het daardoor mogelijk was ertsen en landbouw- en olieproducten in te voeren. Zo lang de Nederlandse regering een vrijhandelspolitiek gecombineerd met een strikte neutraliteit voerde, was er voor Tokyo geen reden in te grijpen. De Japanse belangen lagen primair in Mandsjoerije en in China. De Japanse historici erkenden, dat het toenemende nationalisme en het geloof in een historische missie voor Japan leidde tot eigenmachtig optreden van militaire commandanten in de buitengewesten, wat felle reacties in het Westen opriep, die weer leidden tot meer nationalisme. Het gevolg waren diverse 'incidenten' in Mandsjoerije, maar ook het beruchte Panay-incident op de Yangtze in 1937. Het Leger was daarmee een staat in een staat geworden, wat leidde tot diepere penetraties in China, tegen de wil in van het keizerlijke hoofdkwartier en de burgerpolitici, en een verzinken in het Chinese moeras. Dat leidde tot het aangrijpen van elke mogelijkheid om China tot capitulatie te dwingen, en die gelegenheid kwam in de zomer van 1940 toen onder het Duitse geweld Frankrijk ineenstortte en Groot-Britannië wankelde. Frankrijk werd militair en diplomatiek onder druk gezet, wat leidde tot de Japanse bezetting van de havens en spoorlijnen van noordelijk Frans Indo-China (Tonkin) en Londen ging, eveneens onder Japanse druk over tot de tijdelijke sluiting van de Burma-Road. Japan realiseerde zich, dat door de Duitse overwinning in West-Europa het Zuidoost Azië min of meer in de schoot geworpen kreeg, en greep dit met beide handen aan. Dit was een opportunistische zet, en had niets te maken met een doordachte strategie. Te meer omdat in deze situatie een krachtmeting met de Verenigde Staten, dat de Filippijnen bezat, onvermijdelijk was. Japanse strategen wisten, dat zij in een 'all-out war' die vijand niet konden verslaan. Dit werd in de discussie ook erkend, vandaar de verzuchting over een oorlog 'in the wrong place, at the wrong time, against the wrong enemy'. Japan's belang was een vorm van een verdrag met China, en niet een wereldoorlog. Maar zoals een van de Japanse participanten opmerkte, overheerste in het najaar van 1941 in de Japanse militair-politieke top geen rationaliteit, maar een mystiek geloof in de goddelijke missie van Japan.

Roosevelt

Een relevatie was voor schrijver dezes het wantrouwen van de Japanse deelnemers in de discussie betreffende de rol van Roosevelt in de aanloop naar Pearl Harbor. Velen zagen in hem de kwade genius die op alle mogelijke manieren trachtte Japan tot oor-

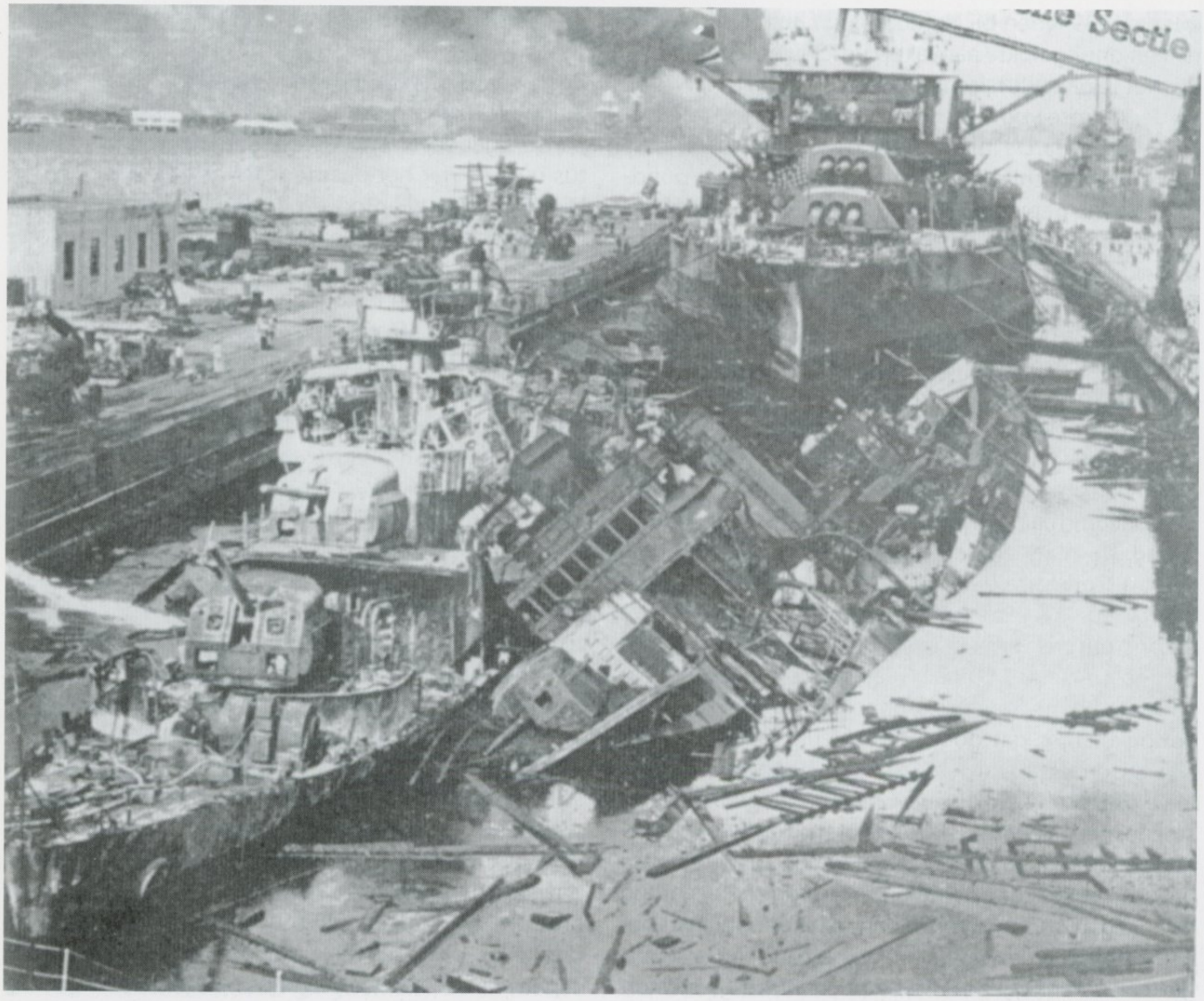

Pearl Harbor, na de fatale aanval op 7 december 1941.
NIMH.

logsdaden te dwingen, waardoor de Verenigde Staten Japan de oorlog kon verklaren. Een aantal Amerikaanse pseudo-historici hebben daar ook publicaties over doen verschijnen met allerlei samenzweringstheoriën. Niet alleen prof. Stoler, maar ook de overige Westerse deelnemers namen krachtig stelling tegen deze meningen. Zo werd door Ford, maar ook door mij geargumenteerd, dat als het uitbreken van de oorlog een half jaar later had plaats gevonden, de Filippijnen maar ook Nederlands-Indië veel beter van wapens waren voorzien, omdat de Amerikaanse industriële mobilisatie dan afgerond was. De tijd werkte in het voordeel van de geallieerden en dus in het nadeel van de Japanners. Ook de Japanse participanten bleken het daar uiteindelijk mee eens te zijn.

Nederland

Een belangrijk deel van de discussie ging over de vraag, waarom Nederland niet verkoos om het Franse voorbeeld te volgen. Na de nederlaag tegen de Duitsers besloot het Franse Vichy-regime namelijk in te gaan op de Japanse eis tot legering van Japanse troepen in Tonkin. In het verdrag van Tokyo werd vastgelegd, dat Japanse inspecteurs toegang kregen tot de havens en spoorlijnen van Tonkin met legering van Japanse troepen op bepaalde strategische punten en langs de grenzen met China. Maar de Japanners zouden de Franse souvereiniteit erkennen, het Franse bestuur in tact laten, en de Franse militaire aanwezigheid in Indo-China respecteren. De Japanners hebben dit verdrag naar de letter uitgevoerd, om pas op 9 maart 1945 over te gaan tot ontwapening van de Fransen. Er waren dus geen interneringskampen, en de Franse verliezen in Indo-China waren minimaal. In feite was dit ook het model, wat de Japanners voor ogen stond voor Nederlands-Indië, nadat Nederland door de Duitsers was bezet. De Japanners wilden Nederlands-Indië op vreedzame

wijze opnemen in de Groot-Aziatische Welvaartssfeer, en zolang zij hun economische eisen maar ingewilligd kregen, mocht de Nederlands-Indische souvereiniteit behouden blijven. Dit was de essentie van de opdracht van de Kobayashi-missie naar Batavia in het najaar van 1940, en van de Yoshizawa-missie in het voorjaar van 1941. Schrijver dezes heeft hun moeten uitleggen, dat in tegenstelling tot Frankrijk de wettige Nederlandse regering naar Londen was uitgeweken, dat Duitsland als de aartsvijand van Nederland werd gezien, en dat Japan na het tekenen van het Tripartite Pact van september 1940 met Duitsland en Italië geen serieuze gesprekspartner voor de Nederlanders was inzake een verdrag dat leek op de 'French Solution'.
Het was een diepgaande discussie, die interessante facetten naar voren bracht, en naar mijn mening het inzicht heeft verdiept in de beweegredenen van elk der partijen om te handelen zoals gehandeld is. In dat opzicht was het jammer, dat er geen Franse en Russische militaire historici waren uitgenodigd, gezien de belangrijke rol van deze twee landen in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog in de Pacific. Mijns inziens is het doel van de conferentie wel bereikt, namelijk inzicht geven van de achtergrond van de toenmalige gebeurtenissen. Een van de lessen uit de periode 1940-1941 is dat de opvolging van actie en reactie ten slotte leidt tot een eigen dynamiek, waaruit geen van de betrokken partijen zich meer kan los maken. Deze eigen dynamiek ontstond na de Japanse bezetting van zuidelijk Frans Indo-China als reactie op het mislukken van de Yoshizawa-missie, waarna de reactie van de Verenigde Staten, Groot-Britannië en Nederland met een gezamenlijk olie-embargo, Japan volkomen verraste. Oorlog was toen onvermijdelijk geworden, of een van de partijen had een enorm gezichtsverlies moeten lijden. Geen van de partijen was daartoe bereid, en de gevolgen daarvan dragen velen tot de dag van vandaag met zich mee..

Mededeling

NIMH blij verrast door vele tientallen schenkingen van Indiëveteranen

Sinds de start van het zogenaamde Sweep-project, een initiatief van de voorzitter van *Mars et Historia* Jacques Bartels, met als doel zoveel mogelijk authentieke bronnen als brieven, dagboeken, fotoalbums en dergelijk voor het nageslacht te bewaren, zijn er bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) in Den Haag het afgelopen jaar vele tientallen schenkingen binnengekomen. Deze schenkingen variëren van ansichtkaarten uit Nederlands-Indië tot dozen met brieven, dagboeken en fotomateriaal. Voorlopige hoogtepunten zijn twee fotoalbums met schitterende foto's van het optreden van de mariniersbrigade in Nederlands-Indië en een collectie van korporaal De Wit bestaande uit onder andere een interessante verzameling brieven, waarin de dagelijkse ervaringen aan het thuisfront worden medegedeeld. Enkele fragmenten uit deze brieven komen aan bod in de documentaire 'Door Soldatenogen' van het programma Andere Tijden die op 27 december 2009 wordt uitgezonden. Uit reacties van veteranen is gebleken dat velen van hen het lastig vinden afscheid te nemen van de tastbare herinneringen aan hun vaak langdurige verblijf in Nederlands-Indië. Belangrijk nevendoel van het Sweep-project is dan ook het onder de aandacht brengen van de mogelijkheid om deze vaak unieke bronnen bij het NIMH onder te brengen en zo te voorkomen dat authentiek materiaal verloren gaat. Vooral omdat mensen niet weten wat ze na al die jaren met het materiaal aan moeten of omdat er door verhuizen geen ruimte meer is voor het bewaren van deze zaken.
De eerste officiële overhandiging in het kader van het Sweep-project vond plaats op 17 oktober 2009 op de Alexanderkazerne in Den Haag. De kleinzoon van oorlogsvrijwilliger Sjors de Wit, schonk bij deze gelegenheid een groot aantal foto's, kaarten, brieven en onderdeelbladen van zijn grootvader aan het NIMH. Namens de Stichting Veteranen 4-10 RI droegen de heren J.J.L. Twigt en A. Agema het archief van de eenheid over. Beide schenkingen werden in ontvangst genomen door de Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht, viceadmiraal ir. M.A. van Maanen. Net als alle overige schenkingen zullen deze twee collecties worden opgenomen in de collectie van het NIMH.
Ook in 2010 zal met behulp van diverse veteranenorganisaties en vertegenwoordigers van de verschillende krijgsmachtdelen het project worden voortgezet. Afgelopen jaar was het project voornamelijk gefocust op het benaderen van bij veteranenorganisaties aangesloten veteranen. In het komende jaar zal de aandacht zich richten op nabestaanden en niet-georganiseerde Indiëveteranen. Dit is immers een veel grotere groep die nog niet van het project heeft kunnen kennis nemen. Er zijn dan nog ook nog voldoende mogelijkheden om de toch al mooie lijst met schenkingen in het komende jaar uit te breiden met uniek materiaal van Indiëveteranen. Zelfs vanuit de Verenigde Staten reacties zijn gekomen op het project. Kort geleden heeft de Nederlandse ambassade in Washington van een veteraan zijn bijzondere collectie in ontvangst mogen nemen. Mocht u meer informatie over het Sweep-project willen dan kunt u terecht op de website van het NIMH: www.nimh.nl.

'Looking at you makes us seasick' De Koninklijke Marine en de Odysee van een Ethiopische mijnenveger, 1971-1972

Drs. Anselm van der Peet - **wetenschappelijk medewerker Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag**

In de nadagen van het regime van keizer Haile Selassie van Ethiopië, zond Nederland een detachement militaire adviseurs naar dit land. Het hoe en waarom achter deze bijzondere inzet en de betrokkenheid van de Koninklijke Marine, worden in deze bijdrage uit de doeken gedaan.

Het keizerrijk Ethiopië kende omstreeks 1970 grote politieke en economische problemen en werd geteisterd door hongersnoden. Het staatshoofd, Haile Selassie, regeerde als absoluut vorst, maar kreeg steeds meer met oppositie te maken. De keizer probeerde vergeefs modernisering door te voeren in de landbouw en de schaars aanwezige industrie.[1] Het regime kon in die jaren overigens rekenen op steun van de Verenigde Staten. De Amerikanen ervoeren het als nuttig een regionale grote mogendheid als Ethiopië nabij het Midden-Oosten als bondgenoot achter de hand te hebben. Door tussenkomst van Selassie, die een grote rol speelde binnen de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid (tegenwoordig Afrikaanse Unie), hoopte Washington invloed uit te kunnen oefenen op politieke ontwikkelingen in jonge staten in Afrika.[2]

Nederland, Ethiopië en wapenexport

Tot de Tweede Wereldoorlog bestond er slechts sporadisch contact tussen Nederland en Ethiopië. Dit veranderde in 1949 na de onafhankelijkheid van Indonesië. De eerder in Insulinde gevestigde Handelsvereniging Amsterdam (HVA) besloot zich in Ethiopië te vestigen om daar suikerriet te verbouwen. Aanvang 1970 was de *HVA Ethiopia* uitgegroeid tot het grootste buitenlandse bedrijf in Ethiopië. Daarnaast waren in het land (kleine) vestigingen van Philips en SHELL te vinden en kende de Ethiopische hoofdstad Addis Abeba na 1950 een Nederlands gezantschap. De toenemende contacten op economisch en diplomatiek vlak werden onderstreept met een staatsbezoek dat Haile Selassie in 1954 aan Nederland bracht. In 1969 volgde een staatsbezoek van koningin Juliana, prins Bernhard en prinses Beatrix aan Ethiopië. Hieruit vloeiden naast een vriendschappelijke band tussen de beide staatshoofden, enige technologisch-economische samenwerkingsprojecten voort.[3] Verder toonde Ethiopië belangstelling voor de aankoop van Nederlandse schepen, waaronder marinevaartuigen.[4] Het laatste kwam niet uit de lucht vallen. In de jaren 1960 maakte personeel van de Ethiopische marine meermalen zijn opwachting in Vlissingen voor onderwijs aan de lokale Zeevaartschool.[5] Daarbij was Nederland omstreeks 1970 geen onbekende in de wereld van exporteurs van grotere wapensystemen als schepen en vliegtuigen. In de eerstgenoemde sector scoorde Nederland, met 57% van het totaal, hoger dan enig ander land.[6] *Last but not least* kende de Koninklijke Marine in dat tijdsbestek een over-

[1] L.J. Slikkeveer, *Ethiopië* Landendocumentatie 1986 nr. 3 Koninklijk Instituut voor de Tropen ('s-Gravenhage, 1986), 9, 24, 67.

[2] Baffour Agyeman-Duah, *The United States and Ethiopia, Military Assistance and the Quest for Security, 1953-1993* (Lanham 1994) xiv. De Verenigde Staten verhuurden bijvoorbeeld vanaf 1962 tegen een schappelijke prijs de ex-USS Orca AVP 49 (een tender voor watervliegtuigen) aan de Ethiopische marine. Het schip droeg hierna de naam HIMS *Ethiopia*. Bron: *Jane's Fighting Ships 1970-1971* (London 1970).

[3] S. Steenhuis, 'De Ethiopische revolutie door Nederlandse ogen. Een archiefonderzoek naar de Nederlands-Ethiopische betrekkingen tijdens het kabinet-Den Uyl 1973-1977', Master thesis, Universiteit Utrecht (2007) 21-22, 27.

[4] 'Ethiopië wil schepen kopen in Nederland', *Algemeen Dagblad*, 4-2-1969.

[5] Steenhuis, 'Ethiopische revolutie', 26.

[6] L. van der Mey, K. Colijn (red.), *De Nederlandse wapenexport. Beleid en praktijk. Indonesië, Iran, Taiwan* Clingendael-reeks dl 2 ('s-Gravenhage 1984) 35, 37.

Hr.Ms. *Elst*.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag (NIMH).

schot aan ongebruikt en verouderd materieel. Het betrof vooral mijnenvegers van de Dokkum- en Wildervank-klasse, die al geruime tijd in tweede reserve lagen en op het punt stonden te worden afgevoerd voor de verkoop.[7]
Aangezien de autoriteiten in Addis Abeba interesse toonden voor onder andere een 'patrouilleschip', viel het de Nederlandse autoriteiten niet zwaar één van deze af te voeren vaartuigen aan te wijzen voor verkoop aan Ethiopië. De staatsecretaris voor de Marine, viceadmiraal b.d. A. van Es, verzocht koningin Juliana dan ook op 7 september 1970, haar goedkeuring te verlenen aan het afvoeren van Hr.Ms. *Elst*, naamsein M 829, ten behoeve van verkoop aan de Ethiopische marine.[8] Het verzoek van Van Es betrof overigens een formaliteit.[9] De mijnenveger was enige dagen eerder al door de Ethiopiërs gekocht voor ƒ 190.000 met een rentevergoeding van 8% per saldo. De eerste termijn ad. ƒ 50.000 (zonder rentevergoeding) moest binnen twee maanden zijn betaald, de overige (vier) termijnen van elk ƒ35.000 dienden voor 1 juni 1974 te worden voldaan. De koopakte vermeldde verder dat 'Ethiopië verklaart het schip voldoende te ken-

[7] Naast verkoop aan particulieren als zeekadetkorpsen en slopers, vonden in totaal drie mijnenjagers hun weg naar buitenlandse marines. Eén vaartuig van de Wildervank-klasse ging over naar de Ethiopische marine, twee andere schepen van deze klasse werden in 1974 aan Oman verkocht. Bron: NIMH, SDOC.

[8] NIMH, Schependocumentatie (SDOC), Hr.Ms. *Elst*.

[9] NIMH, SDOC, Elst. De Koninklijke machtiging voor het afvoeren uit de sterkte van Hr.Ms. *Elst* werd op 14-9-1970 bij kabinetsrescript nr. 39 verleend. Overigens was de mijnenveger al in juni 1970 de facto overgedragen aan de Directie Domeinen. Zie: NIMH, SDOC, *Elst*, brief Hoofd van het Bureau bevoorrading KLTZA A.C.L. van Aalst aan de inspecteur der Domeinen Zuid-Holland, Overdracht aan Domeinen van Hr.Ms. Elst, 4-6-1970.

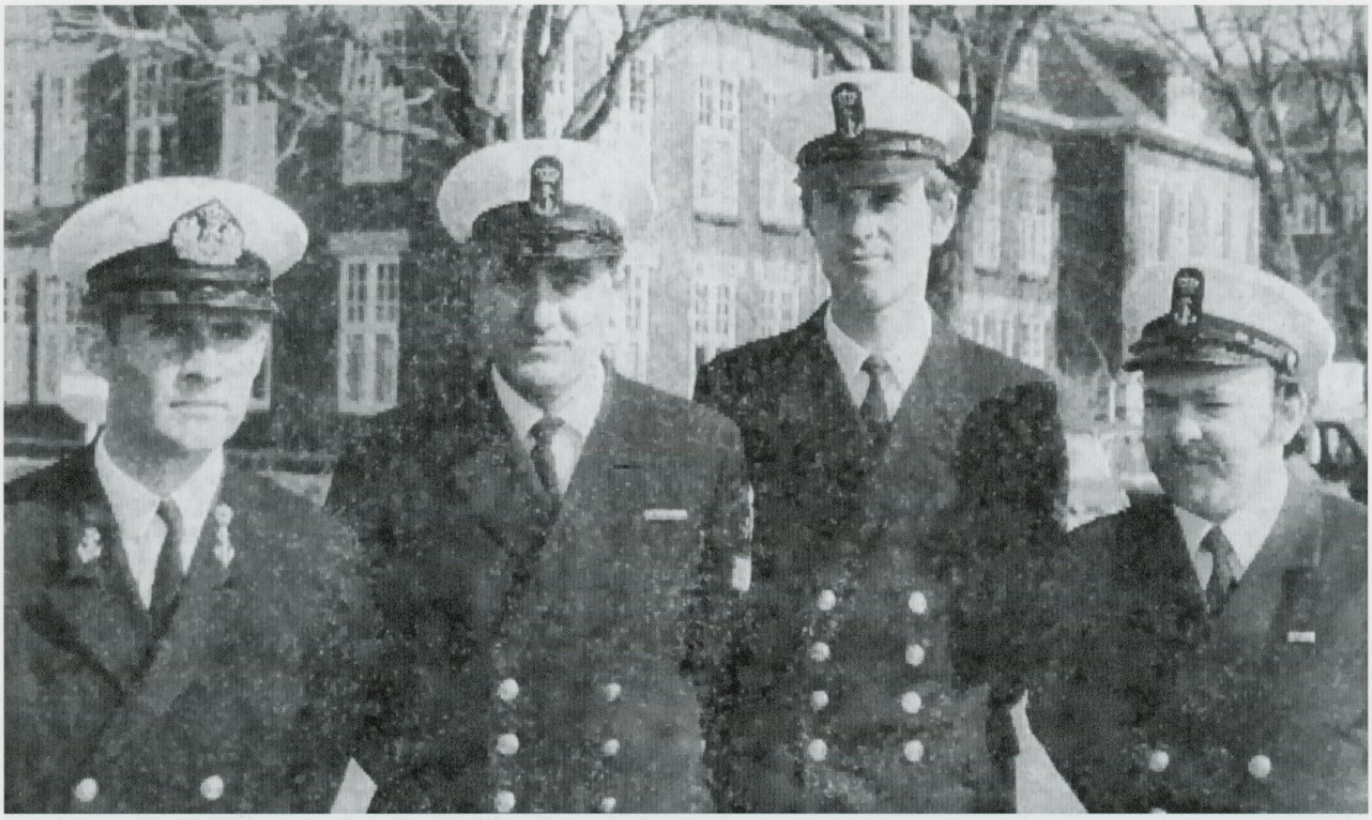

Het KM-detachement van HIMS *MS 41*. Van links naar rechts: LTZ2 OC C.C.M. de Nooijer, SGT-machinist H. Zijlstra, KPL elektromonteur P.A.H. Smits en KPL radio-radarmonteur W.J.A.A. Vierwind.
Heldersche Courant.

nen'. Ook was het vaartuig voortaan 'voor rekening en risico' van het Afrikaanse land.[10]

'Bemoeienissen'[11]

De op 2 november 1970 pas officieel van de sterkte afgevoerde *Elst*, werd vervolgens van Den Helder naar Alblasserdam overgebracht in afwachting van de nieuwe eigenaren. Los van de betaling van de eerste termijn lieten de autoriteiten in Addis Abeba evenwel weinig van zich horen. Aanvang augustus 1971 kwam hier verandering in. Het Ministerie van Defensie werd benaderd door de Ethiopische zeestrijdkrachten met het verzoek of zij met de Mijnendienst in Den Helder contact mochten opnemen in verband met de aankoop van de ex-*Elst*. Verdere details ontbraken. De op het departement met dit dossier belastte officier liet het graag bij een geleiding in de vorm van een telefonische aankondiging aan de commandant van de Mijnendienst. Deze laatste, kapitein-ter-zee Ch. Huijsman, was zodoende enigszins door het verzoek overvallen, maar ontving op 12 augustus twee officieren van de Ethiopische marine met alle egards. Tijdens dit onderhoud kreeg hij een lijst van wensen voorgelegd inzake het opwerken van de kustmijnenveger en haar bemanning. In september, wanneer het schip langs de wal zou proefdraaien op de werf, wensten de Ethiopiërs dat een Nederlandse onderofficier-machinist hen terzijde zou staan. Aanvang oktober diende de KM vervolgens assistentie te verlenen bij het overvaren van Alblasserdam naar Den Helder. Hierna moest de mijnenveger verder worden toegerust en gedokt. Tenslotte diende een opwerkperiode van drie weken plaats te vinden. Schip en bemanning werden dan geacht gereed te zijn voor de overtocht naar Ethiopië.
Nadat Huijsman van zijn eerste verbazing bekomen was, deed hij zijn beide gasten beleefd uitgeleide om vervolgens telefonisch contact te zoeken met de commandant der Zeemacht in Nederland (CZMND) viceadmiraal A. van der Moer. Hij merkte in dit gesprek

[10] NIMH, SDOC, *Elst*.

[11] Ontleend aan: Nationaal Archief (NA), Ministerie van Defensie, Archief commandant der Zeemacht in Nederland (CZMNED) (1939) 1945-1989, Inv.nr. 625, Het assisteren bij het opwerken van schip en bemanning en reisverslag a/b ex-Elst van Den Helder naar Ethiopië 27-3/22-6-1972; Brief Commandant Mijnendienst in NL, KTZ Ch. Huijsman aan CZMNED, onderwerp: bemoeienissen met HIMS MS 41 (ex Hr.Ms. Elst), nummer 2011, 16-8-1971.

De *MS 41* kort na het rendez-vous met de RFA *Grey Rover* (A269). Uiterst rechts op de brug staat LTZ2 OC De Nooijer.
NIMH.

fijntjes op dat hem tevoren 'terzake geen formele opdrachten hadden bereikt' en dat hij zich nu met een reeks vraagstukken geconfronteerd zag. Voor het bijstaan van de Ethiopiërs (een twintigtal was inmiddels in Alblasserdam gearriveerd) op hun overtocht naar Den Helder achtte de commandant Mijnendienst het in deze omstandigheden noodzakelijk dat van KM-zijde '2 zeeofficieren, 1 bootsman, 1 onderofficier-machinist en 3 machinisten' meevoeren. Verder kwam hem het toevoegen van een elektromonteur en een telegrafist 'gewenst voor', alsook een escorte op het zeetraject van 'een KM-mijnenveger'. Tevens moest in allerijl de radar van het schip worden gerepareerd die tijdens het overvaren vanuit Den Helder was uitgevallen. Verder voorzag Huijsman problemen waar het de bevelsverhoudingen van Nederlands personeel ten opzichte van de Ethiopische commandant betrof. Van het Ministerie van Defensie verwachtte hij over dit alles 'strikte en duidelijke instructies'.[12]
Bij het commandement der Zeemacht was evenmin de vlag uitgegaan met het vooruitzicht dat assistentie aan de Ethiopiërs onverwacht extra inzet van KM-personeel en materiaal met zich meebracht. De departementale leiding besliste evenwel na verder contact met de autoriteiten in Addis Abeba dat om politieke redenen CZMNED de Ethiopiërs vergaand terzijde moest staan. Eind augustus ontving viceadmiraal Van der Moer de order dat het omvaren van de mijnenveger van Alblasserdam naar Den Helder 'zal geschieden door km'. [onderstreping conform origineel door Van der Moer. AvdP] Ook moest de vlagofficier ervoor zorg dragen de bemanning aan te vullen 'voorzover voor veilige overtocht noodzakelijk'. Bovendien diende CZMNED de bemanning 'op te werken tot een voldoende graad van geoefendheid op gebied van zeemanschap, navigatie en zelfstandige bediening van de scheepsinstallaties'.[13] Daar kon Van der Moer het mee doen. De transfer naar Den Helder vond op 4 oktober 1971 plaats. Het schip voer hierbij nagenoeg geheel op aanwijzingen en daadwerkelijke inzet van aan boord geplaatst KM-personeel. Tijdens de passage werd de inmiddels tot His Imperial Majesty's Ship (HIMS) *MS 41* gedoopte mijnenveger begeleid door een Nederlands vaartuig van de Dok-

[12] Ibid.

[13] NA, Mindef, CZMNED, (1939) 1945-1989, Inv.nr. 625, telex R 041313z, Fm marine denhaag to rnflh/czmned, Unclas gmr ien schip ex elst, augustus 1971 (zonder dagtekening).

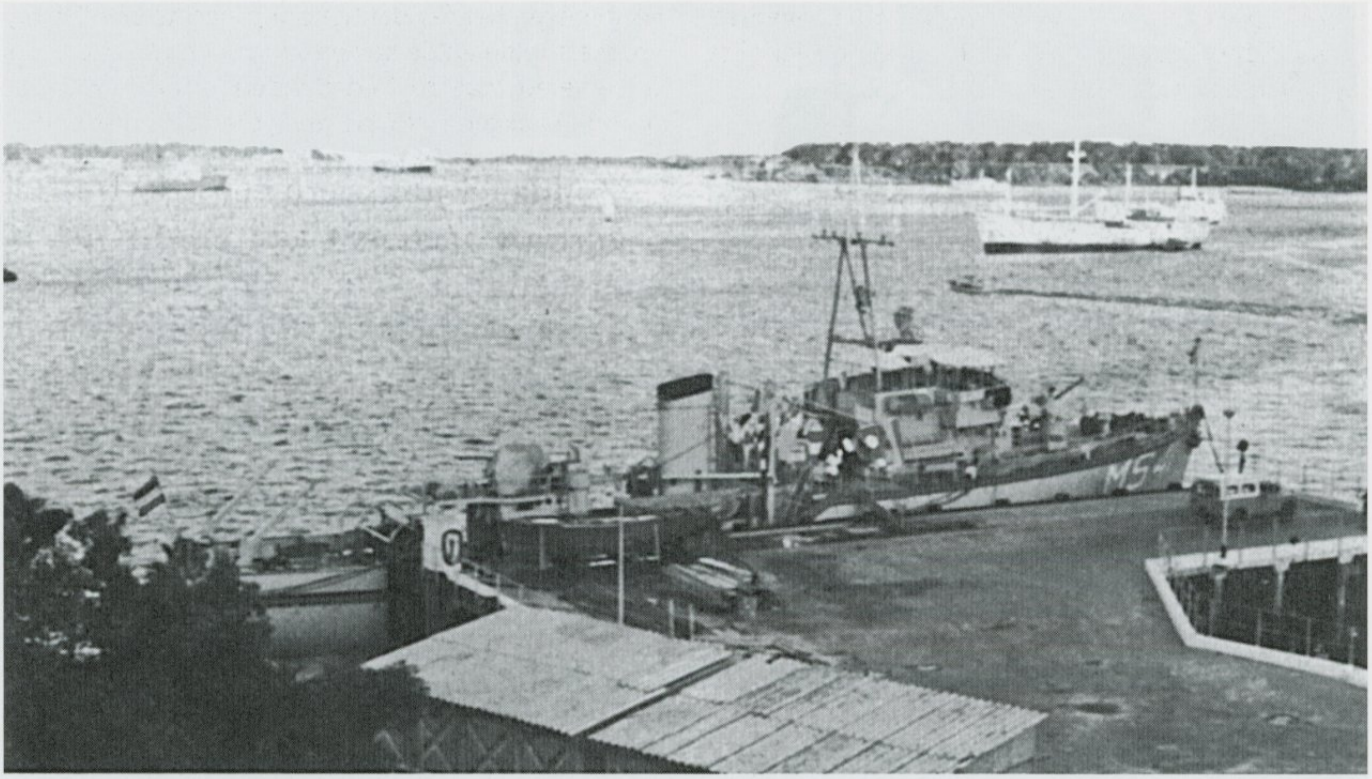

HIMS *MS 41* afgemeerd aan een kade bij Pointe Noire, mei 1972.
NIMH.

kum-klasse.[14] Na te zijn afgemeerd aan de steiger van de Mijnendienst werd de Ethiopische bemanning in de loop van oktober aangevuld tot in totaal 44 man. Zij werd hierbij ad hoc ingekwartierd in onderkomens van zowel de Mijnendienst zelf als de marinekazerne Willemsoord.[15]

De zorgen voor kapitein-ter-zee Huijsman inzake zijn Ethiopische gasten en hun schip waren hiermee geenszins voorbij. Prins Alexander Desta, commodore van de Ethiopische marine en kleinzoon van keizer Haile Selassie, had namelijk een verzoek ingediend bij de Nederlandse minister van Defensie H.J. de Koster om tijdens de reis naar de Hoorn van Afrika adviseurs van de Koninklijke Marine aan boord van de *MS 41* te plaatsen. Dit detachement moest de Ethiopische commandant adviezen geven en assistentie verlenen 'ter bevordering van een veilige overtocht'. De vertrekdatum viel 'waarschijnlijk' in de maand november.[16] Na goedkeuring van dit verzoek door de departementsleiding, zocht de Mijnendienst koortsachtig naar een officier die in staat werd geacht een dergelijke groep adviseurs aan te sturen en het HIMS *MS 41* veilig naar Ethiopië te geleiden. De keuze viel op luitenant-ter-zee der tweede klasse oudste categorie C.C.M. de Nooijer, commandant van de mijnenveger Hr.Ms. *Woerden*. Hij werd op 11 oktober van zijn bevel ontheven en aangewezen voor het overvaren van het Ethiopische vaartuig.[17] De Nooijer zou in deze taak worden bijgestaan door sergeant-machinist H. Zijlstra, korporaal radio-radarmonteur W.J.A.A. Vierwind en korporaal elektromonteur P.A.H. Smits.[18]

Door onder andere achterstallige betalingen van Ethiopische zijde, alsook onduidelijkheden van de kant van de autoriteiten in Addis Abeba over de vertrekdatum van het schip, vond de opwerking van de Ethiopische bemanning pas medio december 1971

[14] NA, Mindef, CZMNED, (1939) 1945-1989, Inv.nr. 625, brief Chef-staf CZMNED commandeur B. Veldkamp aan de commandant van de Mijnendienst in Nederland, 4-10-1971, 466633/464881, bemoeienissen met HIMS MS 41 (ex Hr.Ms. Elst).

[15] Ibid.

[16] NA, Mindef, CZMNED, (1939) 1945-1989, Inv.nr. 625, Nota Chef van de marinestaf aan de Vlagofficier personeel, 17-9-1971, nummer S. 113.301/103.749, onderwerp: Personeelsdetachement overtocht "Elst", Opsteller J.J. Valk.

[17] NA, Mindef, CZMNED, (1939) 1945-1989, Inv.nr. 625, telex R 041313z, Fm cmdned to rnflhcb/woerden, Unclas personeel, oktober 1971 (zonder dagtekening).

[18] NA, Mindef, CZMNED, (1939) 1945-1989, Inv.nr. 625, CZM No 473348, ingekomen 17-3-1972 Instructie Detachementscommandant MS 41, VADM J.B.M.J. Maas.

plaats.[19] De commandant Mijnendienst had evenwel goede hoop dat hij zijn Afrikaanse gasten niet al te lang hierna kon uitzwaaien.

De tocht der tochten

Op de ochtend van 27 maart was het eindelijk zo ver, uitgeleide gedaan door een sombere bui, met de Ethiopische vlag in top, verliet HIMS *MS 41* het Nieuwe Diep met als bestemming de havenplaats Massawa in de Rode Zee. De 42 opvarenden aan boord, 38 Ethiopiërs[20] en het vier koppen tellende Nederlandse detachement zouden via Kaap de Goede Hoop naar de Hoorn van Afrika varen. Een afstand van ongeveer 12.000 zeemijlen, die in drie maanden overbrugd moest worden. De kortere route via het Suezkanaal was na de Zesdaagse Oorlog in het Midden-Oosten van 1967 onmogelijk geworden door de afsluiting van deze waterweg. De mijnenveger kon daarbij geen hogere vaart lopen dan 10 mijl per uur, omdat bij meer snelheid de olievoorraad in een te hoog tempo slonk. Ook kon tussen Pointe Noire, (voormalig Frans) Congo en de wateren van Kenia, geen haven worden aangedaan met het oog op de politieke situaties in de landen die dan werden gepasseerd. Op dit deel van het traject viel het schip voor de bevoorrading terug op Britse *Royal Fleet Auxilaries* (RFA's). Het detachement had als gezegd een adviserende taak. Welnu, het eerste advies dat LTZ2 OC De Nooijer de Ethiopiërs na het passeren van de Verken.ton Schulpengat gaf, was terug te keren naar Den Helder. Er zat namelijk lucht in het smeeroliesysteem van de tandwielkasten. Na snel uitgevoerde reparaties, koos de *MS 41* op 28 maart andermaal zee.[21]

Na twee dagen varen bij windkracht 8, die menig Ethiopiër aan boord 'de kop kostte', bereikte de mijnenveger de Britse marinebasis Portland. Hier werd op de rede brandstof geladen van de RFA *Grey Rover* (A269). De *MS 41* vervolgde zijn weg door regen, mist en harde wind, waardoor vooral de Afrikaanse opvarenden reikhalzend uitkeken naar betere weersomstandigheden. De Nooijer liet intussen het drinkwater aan boord rantsoeneren met het oog op de moeizame bevoorrading. Ook was een scherp voedingsbeleid noodzakelijk gegeven het feit dat het schip slechts één (kleine) vrieskast telde en de kok enkel in staat was macaroni te serveren, wat de Nederlanders ertoe bracht zelf brood te bakken enz. Op 5 april, toen de temperatuur een waarde van 15° C bereikte, waagden sommige Ethiopiërs het hun bivakmutsen en waakjassen af te doen. De volgende dag liet het schip het anker vallen op de rede van Las Palmas, Gran Canaria, Canarische Eilanden. Na een tussenstop van 72 uur voer de *MS 41* weer uit met bestemming Monrovia. Hoewel de weersvoorspelling gunstig was, bleek de zeegang dusdanig hoog te zijn (golven tot 6 meter), dat de Nederlanders om 15.00 adviseerden terug te keren naar de Spaanse havenstad. Een advies waaraan de Ethiopische commandant gaarne gehoor gaf.[22]

Op 12 april liet de *MS 41* andermaal Las Palmas achter zich en werd de volgende dag de Noorderkeerkring gepasseerd. In de middag van 17 april bereikte de temperatuur tropische waarden: 36° C. Hoewel de Ethiopiërs zich bij deze waarden meer thuis voelden, zorgden zowel een defect aan de vriesinstallatie als de airconditioning, en een 'nogal hoge' vochtigheidsgraad, voor veel ongerief. Gelukkig liep het schip later die dag Monrovia, Liberia binnen, waar met assistentie van de wal rondom de klok werd gewerkt om beide defecten te verhelpen.[23]

Toen de mijnenveger in de ochtend van 21 april Monrovia verliet, was enkel de vriesinstallatie gerepareerd. 's Avonds wendde de mijnenveger de steven weer richting Monrovia, omdat bericht ontvangen was dat het rendez-vous met de Britse tanker nabij Kaap de Goede Hoop, met 11 dagen was uitgesteld. In de Afrikaanse havenstad teruggekeerd, werd pas op 29 april een monteur gevonden die er in slaagde de airco weer tot leven te wekken. Nadat de Nederlanders de inkoop van voorraden in Monrovia ter hand hadden genomen, verliet de *MS 41* op 4 mei de West-Afrikaanse havenstad. Een kleine week later bereikte het schip, na de evenaar te hebben gepasseerd, Pointe Noire, Congo. De bemanning deed haar uiterste best nog vóór de 21 dagen tellende non-stop reis naar Mombasa, Kenia vertier aan wal te vinden. Op 13 mei lichtte het Ethiopische vaartuig andermaal zijn anker.[24]

[19] NA, Mindef, CZMNED, (1939) 1945-1989, Inv.nr. 625, Brief C Mijnendienst, LTZ Ch. Huijsman, 7-12-1971, No. 2981 – 2011, assistentie opwerken ex Hr.ms. Elst.

[20] Van de eerder in Nederland gearriveerde 44 Ethiopische bemanningsleden, waren er inmiddels 6 gedrost.

[21] NA, Mindef, CZMNED, (1939) 1945-1989, Inv.nr. 625, Dienstgeheim, Reisverslag ex –Elst, HIMS MS 41 ingekomen 25-7-1972, Aangeboden door CZMNED, voor deze SCS KTZ N.J. Tulp, aan MINDEF en BDZ, nr. 477910, 12-7-1972, Nummer: 003/MS/72. Reis periode 27 maart tot 22 juni 1972, C.C.M. de Nooijer, LTZ 2 OC.

[22] 'Met een W.U. naar Ethiopië', jrg. 25, no. 11, juni, *Alle Hens* (1972) 28-29, aldaar 29.

[23] NA, Mindef, CZMNED, (1939) 1945-1989, Inv.nr. 625, Dienstgeheim, Reisverslag ex –Elst, HIMS MS 41 ingekomen 25-7-1972, Aangeboden door CZMNED, voor deze SCS KTZ N.J. Tulp, aan MINDEF en BDZ, nr. 477910, 12-7-1972, Nummer: 003/MS/72. Reis periode 27 maart tot 22 juni 1972, C.C.M. de Nooijer, LTZ 2 OC.

[24] Ibid.

Met 41 man aan boord (één Ethiopiër bleef ziek achter in Pointe Noire) koerste het schip in zuidelijke richting. De temperatuur zakte gestaag, waardoor aan dek waakjassen en bivakmutsen wederom een vertrouwd gezicht waren. Het bericht dat het rendez-vous met de bevoorrader een dag eerder plaatsvond, werd met het oog op de slinkende voedselvoorraad met gejuich ontvangen. Op Eerste Pinksterdag, 21 mei, 50 mijl westelijk van Kaap de Goede Hoop, vond vanaf het *air stores support ship* de RFA *Reliant* (A84) in een recordtijd van 15 minuten het overbrengen van proviand en andere voorraden plaats. Voor brandstof en drinkwater volgde een dag later contact met de RFA *Tide Surge* (A98). Om 8.00 uur was de mijnenveger met twee slangen verbonden met de grote tanker. De wind liet zich met een 8-9 Beaufort niet onbetuigd en gierde tevreden rond beide schepen. Het resultaat was een tweeënhalf uur lange strijd waarin de bemanningen van beide vaartuigen krampachtig probeerden de slangen voor breken te behoeden. Morele steun werd ondervonden van de Britse commandant, die seinde: 'looking at you makes us seasick'. Omstreeks 11.00 uur was de brandstofbevoorrading voltooid. Hierna nam het schip een noordelijke koers aan. De bemanning hield zich ondertussen bezig met het verwijderen van honderden liters dieselolie die de Britten vrijelijk over de mijnenveger hadden gespoten bij het doorblazen van de slangen na de beëindiging van het olieladen. Op 27 mei luwde de wind tot 7 Beaufort, steeg de temperatuur en passeerden De Nooijer en de zijnen de Zuiderkeerkring in noordelijke richting. De volgende dag werd de bemanning vroeg in de ochtend nabij Beira, Mozambique verrast door het Britse fregat HMS *Cleopatra* met het verzoek voor haar bemanning post naar Mombasa, Kenia over te brengen. Van hun kant assisteerden de Britten bij het contact maken met de *fleet support tanker* RFA *Gold Ranger* (A130). Deze zou de *MS 41* voor het laatst op zee van olie en drinkwater voorzien. Die namiddag wuifden de bemanningen van beide schepen elkaar reeds uit en koerste het kleine vaartuig bij een temperatuur van 41° C moeizaam tegen de Agulhasstroom in naar het noorden.
Donderdag 1 juni verscheen Mombasa aan de kim. Dat weekend genoot het KM-detachement een uitgebreide rijsttafel aan boord van de Nederlandse vrachtvaarder *Musi Lloyd*. De gezagvoerder ervan was de mening toegedaan dat de vier marinemannen, 'gezien (hun) lichamelijke en geestelijke conditie', hier hard aan toe waren. Op 9 juni liet de mijnenveger Kenia weer achter zich op weg naar Djibouti, de voorlaatste haven op het traject naar Ethiopië. In de loop van de avond nam de wind aan kracht toe en tegen middernacht vielen de hoofddiesels regelmatig uit door de enorme slingeringen die het schip maakte. Het weerbericht de volgende ochtend met de hierin vermelde windkracht 11, bracht geen verbetering in de reeds onbehagelijke situatie. Daarbij had het door de stroom van vijf mijl om de Noord weinig zin terug te keren. Noodgedwongen zetten De Nooijer en het overige scheepsvolk de reis voort. Pas na het passeren van Mogadishu aan de Somalische zuidkust, zwakte de wind af tot 7 Beaufort. 'Bemanningsleden, welke dagen in het niet waren verdwenen, kwamen weer te voorschijn'. Op 15 juni liep het scheepje bij een temperatuur van 45° C Djibouti binnen. Na een onverwachte tussenstop door de commandant in het Ethiopische Assab waar het schip een 'finishing touch' kreeg, bereikte HIMS *MS 41* in de ochtend van 22 juni haar nieuwe thuishaven Massawa. De Nooijer en zijn mannen hadden hun 'mision completed'. Al het in de marinebasis aanwezige personeel gaf de Ethiopische bemanningsleden een warm onthaal, de Nederlanders werden in een lokaal hotel ondergebracht. Zij keerden, na nog kort in Addis Abeba te hebben verbleven op invitatie van prins Alexander Desta, op 3 juli per vliegtuig in Nederland terug.[25]

Aftermath

De Koninklijke Marine, die van aanvang aan slechts gematigd enthousiast was over de contacten met de Ethiopiërs, hield aan de assistentie van de ex-Elst een katterig gevoel over. De hele affaire had enkel geld gekost (verblijf en onderricht Ethiopiërs, de assistentie van het schip tijdens de overtocht van Alblasserdam naar Den Helder, en uiteindelijk de bijstand gedurende de reis naar Ethiopië). De betrokken KM-adviseurs waren na de langdurige inzet cynisch gestemd weergekeerd. De Nooijer stelde in zijn verslag dat de reis weliswaar uiteindelijk 'voorspoedig' was beëindigd, maar schreef dit vooral toe aan 'de inventiviteit van de sergeant-machinist en de beide korporaals'. Het adviseren van de Ethiopische bemanning was daarbij door de Nederlanders als 'moeilijk' ervaren. De Nooijer kwalificeerde bovendien de ontvangst voor het KM-personeel te Massawa en het afscheid van de bemanning 'na bijna zes maanden samenwerking' (inclusief opwerkingstijd) als 'matig'. De ontvangst door prins Desta deed aan dit wrange gegeven weinig af. De Nederlandse regering tenslotte, hield weinig over aan de vergaande assistentie aan de Ethiopische strijdkrachten.[26] Nog voor dat alle ter-

[25] Ibid; 'Met een W.U. naar Ethiopië', jrg. 26, no. 1, augustus, *Alle Hens* (1972) 12-15.

[26] NA, Mindef, CZMNED, (1939) 1945-1989, Inv.nr. 625, Dienstgeheim, Reisverslag ex –Elst, HIMS MS 41 ingekomen 25-7-1972, Aangeboden door CZMNED, voor deze SCS KTZ N.J. Tulp, aan MINDEF en BDZ, nr. 477910, 12-7-1972, Nummer: 003/MS/72. Reis periode 27 maart tot 22 juni 1972, C.C.M. de Nooijer, LTZ 2 OC.

mijnbetalingen van de mijnenveger waren voldaan, volgde begin 1974 in Addis Abeba een staatsgreep. Het navolgende jaar vonden zowel Haile Selassie als een groot deel van zijn familie, waaronder prins Desta, de dood en werd een anti-Westerse communistische republiek uitgeroepen.[27] De ex-Elst kende nog tot 1990 een vermelding in *Jane's Fighting Ship's* voordat ze in de geschiedenis verdween. Het is onbekend of ze in de jaren 1970-1980 ooit buitengaats is geweest. De *Jane's* hield het er na 1974 slechts op dat het vaartuig 'still may retain some minesweeping capability'.[28]

[27] Het stoffelijk overschot van Haile Selassie werd door de leider van de coupplegers, Mengistu Haile Mariam, 3 meter onder zijn bureau begraven. Dit "om er zeker van te zijn dat de dode niet mee zou opstaan". Bron: 'Mengistu bewaarde lichaam Haile Selassie onder zijn bureau', *Trouw*, 17-2-1992.

[28] *Jane's Fighting Ships 1990-1991* (London 1990) 163.

Mededeling

De ingezonden mededeling in *Mars et Historia* 2009/4, p. 41-42, was van de hand van drs. M. Lohnstein.

Even de zorgen van de oorlogsdreiging vergeten; verbroederen en ontspannen De viering van Sinterklaas en Kerstmis bij de troepen

Drs. Tristan Broos

'Onder de kerstboom' in de kantine. Het 10e Regiment Infanterie, Depot Bataljon, te Leiden en Haarlem, 29 augustus 1939, lichtingen 1924-1939.
Legermuseum, Delft.

In Doorn ingekwartierde Nederlandse militairen vieren kerst, december 1939.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag (NIMH).

De viering van Sinterklaas en Kerstmis zorgt al generaties lang voor de nodige ontspanning en afleiding bij de Nederlandse krijgsmacht, waar ook ter wereld. Dezer dagen komen ongetwijfeld ook weer de beelden tot ons van Sinterklaas en Kerst bij bijvoorbeeld de Nederlandse troepen in Afghanistan. Speciaal voor dit eindejaarsnummer van *Mars et Historia* dat verschijnt tussen Sinterklaas en Kerst, is op basis van verschillende collecties een selectie gemaakt van foto's van vieringen van Sinterklaas en Kerst bij de Nederlandse krijgsmacht in het verleden. Uit de collecties van het Legermuseum, het Nederlands Instituut voor Militaire Historie en het Mariniersmuseum zijn uiteindelijk acht fraaie foto's geselecteerd voor publicatie in dit num-

Sinterklaasviering bij 28 R.I., Fort aan de Biltstraat, 5 december 1939
NIMH.

mer. De foto's geven een impressie van de Nederlandse krijgsmacht gedurende de beide mobilisaties, in de voormalige koloniën en op een buitenlandse basis.
Vier foto's laten de feestelijke intocht van Sint-Nicolaas en zijn zwarte pieten zien in verschillende periodes. We zien de goedheiligman gezeten op zijn schimmel in het neutrale Nederland ten tijde van de Eerste Wereldoorlog. Hij wordt op feestelijke wijze begeleid met een militaire kapel tijdens zijn tocht door Kaatsheuvel. Een kleine twintig jaar later genieten gemobiliseerde militairen zichtbaar van het 'hoge' bezoek aan het Fort aan de Biltstraat, een onderdeel van Nieuwe Hollandse Waterlinie. In voormalig Nederlands-Indië wordt Sinterklaas zelfs per Jeep aangevoerd. De laatste foto van een feestelijke intocht voert naar het Marinesteunpunt Marina op het Caraïbische eiland Haïti, waar de Sint met twee pieten op een boot aanmeert.
Twee foto's geven een indruk van een feestavond waarop Sinterklaas met Pieten zijn opwachting maakt. Zo poseert de goedheiligman voorzien van twee knechten in 1939 met gemobiliseerde soldaten op een revue-avond in het Ajaxstadion en vermaakt hij in 1953 de mariniers op de marinierskazerne Suffisant te Curacao.
Tot slot is te zien hoe gemobiliseerde militairen het zich in 1939 gezellig weten te maken en zich voor de kerstboom laten fotograferen. Even de zorgen van de oorlogsdreiging vergeten; verbroederen en ontspannen.

Militairen met Sinterklaas en zwartepieten op een revue-avond in het Ajax-stadion, 6 december 1939.
Legermuseum, Delft.

Optocht van een militair muziekkorps in Kaatsheuvel met Sinterklaas te paard, 1914-1918.
Legermuseum, Delft.

Sinterklaasfeest in de kantine van de marinierskazerne in Suffisant, 5 december 1953. Op het podium een uit mariniers gevormde band. Ceremoniemeester (tropentenue) is os & o officier W.J. Ruyter de Wildt.
Mariniersmuseum, Rotterdam.

Sinterklaas rijdt in een jeep door het water, 1e Bataljon Garderegiment Jagers, Indië, 1945-1950.
Legermuseum, Delft.

De ontvangst van Sinterklaas in de haven van Jacmel op het marinesteunpunt Marina (Haïti), 5 december 1995. Commandant Dick Bos verwelkomt Sinterklaas aan boord van de LCVP waarmee de Sint is aangekomen. Ruim tweehonderd personen zijn in de Marina getuige van de aankomst van de Sint. Hierna volgt een rijtoer door de stad. Dit is een overweldigend succes, de hele binnenstad komt vast te zitten.
Mariniersmuseum, Rotterdam.

Recensieartikel

Albert Reinstra
Een veldheer in Wijckel. Menno baron van Coehoorn
Uitgeverij Van Wijnen - Franeker, 2009
184 p., geïll. in fullcolour, geb.
ISBN 978-90-5194-366-5
€ 17,95

Talloze belangrijke Nederlandse militairen hebben geen eigen (moderne) biografie in boekvorm. Met *Cornelis Kraijenhoff 1758-1840. Een loopbaan onder vijf regeervormen* (Nijmegen 2009) van Wilfried Uitterhoeve, is wat dit betreft onlangs een van de opmerkelijkste hiaten weggenomen. Binnenkort kunnen we een biografie tegemoet zien van generaal Spoor van de hand van Jaap de Moor. Er gebeurt dus het nodige de laatste tijd. Een belangrijke aanwinst voor de militaire biografie in 2004 was *Menno van Coehoorn 1641-1704. Vestingbouwer, belegeraar, infanterist* (Utrecht 2004) van Joep van Hoof. Het is daarom opmerkelijk dat Uitgeverij Van Wijnen onlangs kwam met het boek *Een veldheer in Wijckel. Menno baron van Coehoorn* van Albert Reinstra. Dat lijkt een beetje teveel van het goede. Niets is minder waar. Ten eerste is het zeker de moeite waard geweest om het werk van Reinstra uit te geven, niet in de laatste plaats vanwege de nieuwe feiten die hij bovenwater wist te krijgen. Ten tweede ging het project waar Reinstra's boek uit is voortgevloeid pas eind 2003 van start om op 16 november 2007 formeel te worden afgerond, terwijl het boek van Van Hoof in 2004, ter gelegenheid van Van Coehoorns driehonderdste sterftedag op 17 maart 1704, is verschenen.

Alarmerende berichten over de slechte staat van het praalgraf van Menno baron van Coehoorn leidden eind 2003 tot de oprichting van de Stichting Praalgraf Menno baron van Coehoorn. Deze stichting heeft tot doel het praalgraf in zijn oude luister te herstellen en te onderhouden. Eerstgenoemde stichtingsactiviteit resulteerde op 16 november 2007 reeds in de feestelijke onthulling van het geheel gerestaureerde monument.
Bij de restauratie van het praalgraf werd bouwhistoricus Albert Reinstra van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (thans Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) betrokken. Volgens de voorzitter van de 'Stichting Praalgraf', E.L. van Sminia, raakte Reinstra gefascineerd door dit monument, vooral toen bleek dat bestuurslid F.A.M. Aukes van de 'Stichting Praalgraf' een rechtstreekse afstammeling van Menno van Coehoorn is en een kist vol nooit gepubliceerde documenten over Menno en het grafmonument in zijn bezit bleek te hebben!
Aukes vertelde de auteur dat hij door vererving in het bezit was gekomen van een kist met oude papieren van de familie Van Coehoorn. Tijdens een bezoek aan Aukes stelde Reinstra vervolgens vast dat het ging om een particulier archief van groot historisch belang. Het archief, dat voor onderzoek ter beschikking werd gesteld, bevat niet alleen een originele kopie van het bestek van de tombe, maar tevens een presentatietekening door de beroemde hofarchitect en ontwerper, Daniël Marot. Daarnaast bevat het archief afschriften van betalingen aan beeldhouwer Pieter van der Plas en correspondentie over onderhoud, overdrachten en verplaatsing van het monument. Verder worden tussen de stukken zeldzame manuscripten, stukken over de familiegraven in de kerk te Wijckel en een grote hoeveelheid genealogische familiedocumenten aangetroffen, waaronder geslachtsregisters, kwartierstaten en boedelscheidingen. Tijdens Reinstra's onderzoek werden overigens ook opnieuw, dat wil zeggen net als door onderzoekers in het verleden, het Nationaal Archief in Den Haag en het Rijksarchief Fryslân - Tresoar - in Leeuwarden bezocht. Ook hier kwamen nooit eerder gepubliceerde stukken boven water. In Leeuwarden werden bijvoorbeeld interes-

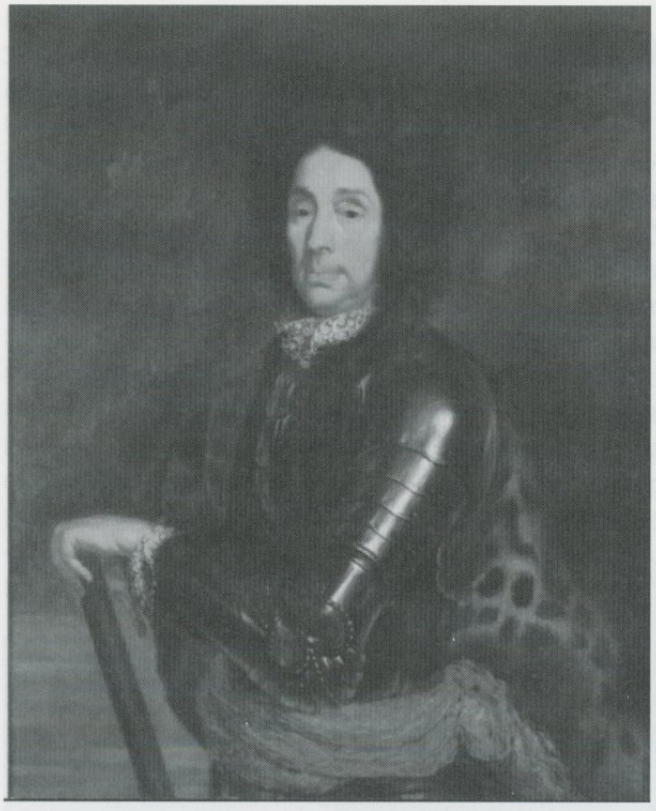

Links de kopie (toegeschreven aan Theodorus Netscher (1661-1728), Rijksmuseum Twente), rechts het origineel (een zogenaamde kopie naar Caspar Netscher (1639-1684), Rijksmuseum Amsterdam).
Foto uit besproken boek.

sante gegevens gevonden over de gang van zaken rond Van Coehoorns begrafenis. Terwijl op 17 maart 2004, de driehonderdste sterfdag van Van Coehoorn, nog onbekend was waar hij in de kerk van Wijckel is begraven, kan nu met zekerheid worden gezegd dat hij centraal voor het praalgraf ligt.
Reinstra's rijke loon voor zijn onderzoek in de vorm van bevestigingen van vermoedens en nieuwe feiten, maakte wellicht dat hij ook de portretten, zowel schilderijen als prenten, van Van Coehoorn onder de loep heeft genomen om te kijken of ze de toets der kritiek konden doorstaan. En ook hier een ontkennend antwoord. Zo ontdekte hij dat een portret van Van Coehoorn dat als het origineel werd beschouwd juist een kopie is. Het vrijwel identieke origineel bevindt zich in het Rijksmuseum te Amsterdam, maar dat staat geregistreerd als een kopie naar het origineel in het Rijksmuseum Twente. Dit laatste is dus andersom.
Kort voordat Reinstra's boek naar de drukker ging werden opnieuw enkele ontdekkingen gedaan. Zo kwamen in een particuliere collectie vijf kanonnen en een origineel Coehoornmortier uit de boedel van de nazaten van Van Coehoorn tevoorschijn. Als bijvangst werd *last but not least* de oorspronkelijke manuscriptversie van Van Coehoorns levensbeschrijving door zijn zoon Gosewijn aangetroffen. Van dit handschrift blijkt niet alleen een Franstalige versie te bestaan, zoals in 1860 gepubliceerd door J.W. van Sypesteyn, maar ook een onbekend Nederlandstalig exemplaar. De auteur trakteert de lezer van *Een veldheer in Wijckel* op een integrale transcriptie van dit handschrift, deze beslaat p. 130-157 van het boek.
Het boek van Reinstra verdient een groter publiek dan het waarschijnlijk zal krijgen, niet alleen vanwege de waardevolle nieuwe informatie die de auteur bij elkaar wist te brengen en de prachtige uitvoering van het boek zelf, maar vooral omdat het boek op een precedentloze manier de geweldige uitstraling van Van Coehoorn en daarmee diens belang laat zien. Het is verrassend hoe interessant en belangrijk een 'restauratieverslag' voor militair-historici kan zijn en dat een hoofdstuk als 'Dood, nalatenschap en funerair erfgoed' meer duidelijk maakt dan een overzicht van wapenfeiten. En dat voor slechts € 17,95.

Louis Ph. Sloos.

Literatuursignaleringen

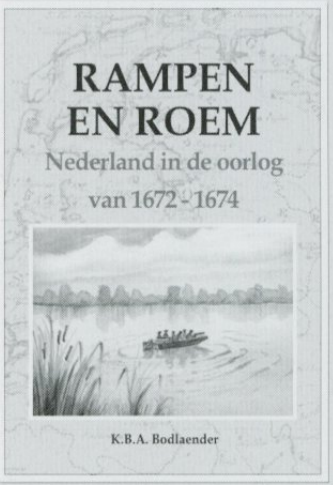

K.B.A. Bodlaender
Rampen en roem. Nederland in de oorlog van 1672-1674.
82 p., geïll., ingenaaid
ISBN 978-90-9024802-8
Het boek kan besteld worden door overmaking van € 10,- op rek.nr. (ING) 962084, t.n.v. K.B.A. Bodlaender te Bennekom, o.v.v. "Rampen en roem".

In dit boek zijn de gebeurtenissen in 1672 (en in 1673 en 1674) daadwerkelijk het centrale thema, en komen in het bijzonder de militaire handelingen aan de orde. De auteur probeert hierbij bovendien een ander, positiever beeld te laten zien, waarnaar de titel een duidelijke verwijzing is.

Henk Hovinga, ten geleide Rudy Kousbroek, tekst achterplat: Adriaan van Dis
Op dood spoor. Het drama van de Pakan Baroe spoorweg 1943-1945. Totaal vernieuwde vijfde druk met nooit eerder gepubliceerde illustraties, feiten, documenten en getuigenissen
Uitgeverij Van Wijnen, Franeker, 2009
320 p., geïll. in fullcolour, geb.
Met DVD met tv film van 70 min, reeds tweemaal uitgezonden door de EO-televisie
€ 48,50

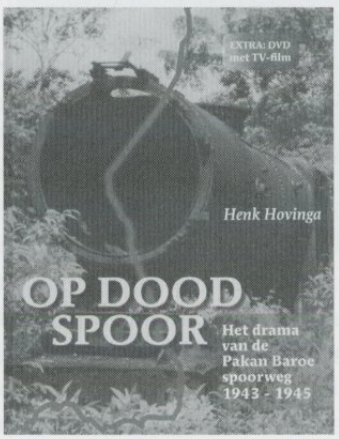

Bart Hetebrij
Veerkracht. 12 levensverhalen van militairen, veteranen en het thuisfront over macht, onmacht maar bovenal veerkracht
Uitgave Dienst Humanistische Geestelijke Verzorging, [2009]
74 p., geïll. in fullcolour, geb.

Christiaan van der Spek
Een wapen tegen terreur. De geschiedenis van de Bijzondere Bijstandseenheid Krijgsmacht 1972-2006
Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2009
156 p., geïll. in fullcolour, ingenaaid
ISBN 978-90-8506-824-2
€ 19,90

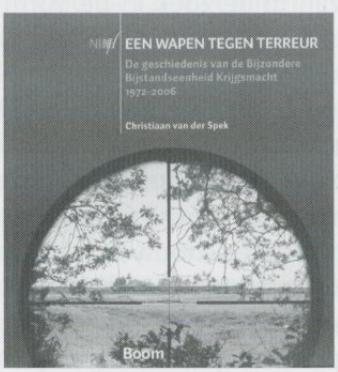

Rende van de Kamp
Soldaat voor een ander. Nederlanders in vreemde krijgsdienst. Deel 1
Uitgeverij Aspekt, Soesterberg, 2009
283 p., geïll., ingenaaid
978-90-5911-844-7
€ 19,95 (per deel)
Bevat bijdragen over: Soranus, Edward Mansveldt, Hessing, Jan Hendrik van Kinsbergen, Manuel Piar en Luis Brion, August en Ignace Wils, Louis Dobbelmann, Henri Slegtkamp, Joost van Vollenhoven, Jef Last, Een Nederlander in de Wehrmacht, Isaac Lipschits, Poncke Princen, Jan Hagen, Emanuel Kummer, Dan Ketting Olivier, Klaas de Jonge, Douwe van der Bos, Joost van Dijk, Jeske van Rijthoven, Nederlanders in het Franse vreemdenlingenlegioen, Hartog de Vries, Theo Kroes, Lou Custer, Sjoerd Schol, Frans Veltien

Luc Panhuysen
Rampjaar 1672. Hoe de Republiek aan de ondergang ontsnapte
Uitgeverij Atlas, Amsterdam, Antwerpen, 2009
479 p., geïll., geb. met stofomslag
ISBN 978-90-4501-328-2
€ 39,90

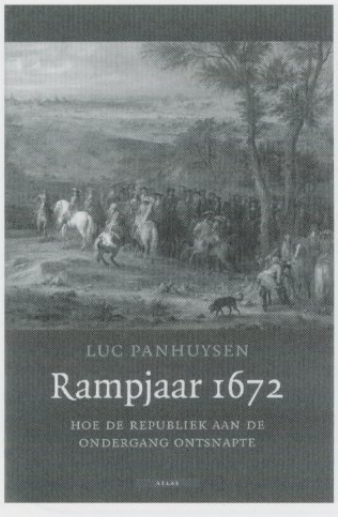

Thomas Leeflang
Verboden voor Joden. De bioscoop in de oorlog
Geheel herziene uitgave, waarin reacties uit de naoorlogse filmwereld zijn verwerkt en op- en aanmerkingen van oud-medewerkers van het Filmgilde van de Nederlands(ch)e Kultuurkamer zijn verwerkt. Daarnaast bevat het boek veel nieuwe gegevens die het resultaat zijn van verder onderzoek.
Uigeverij Aspekt, Soesterberg, 2009
323 p. geïll., ingenaaid
ISBN 978-90-5911-842-3
€ 19,95

J.M.A. Thomas
50 jaar Cavalerie Museum 1959-2009
236 p., geïll. in fullcolour, ingenaaid
ISBN 978-94-90380-02-1
€ 12,50 (zolang de voorraad strekt)
Dit boek is uitsluitend verkrijgbaar in de winkel van het Cavaleriemuseum, het kan ook toegestuurd worden. Voor meer informatie, zie: www.cavaleriemuseum.nl

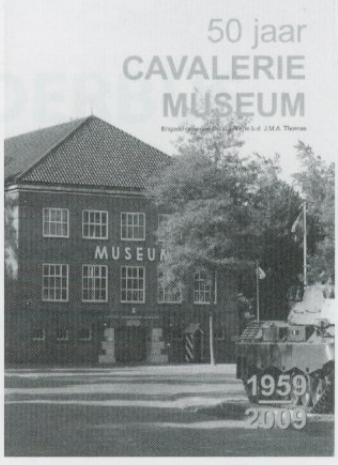

Haks Walburgh Schmidt
No return flight. 13 Platoon at Arnhem 1944
Uitgeverij Aspekt, Soesterberg 2009
260 p., geïll., ingenaaid
978-90-5911-881-2
€ 24,95

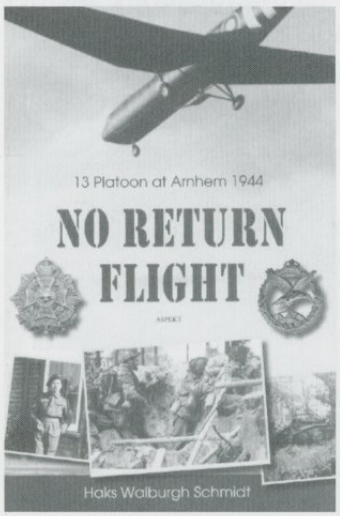

Peter Grimm, Erwin van Loo, Rolf de Winter (red.)
Vliegvelden in oorlogstijd. Nederlandse vliegvelden tijdens bezetting en bevrijding 1940-1945
Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2009
512 p., geïll., deels in kleur, geb. met stofomslag, A4-formaat
ISBN 978-90-8506-833-5
€ 35,- (actieprijs, zie www.uitgeverijboom.nl)

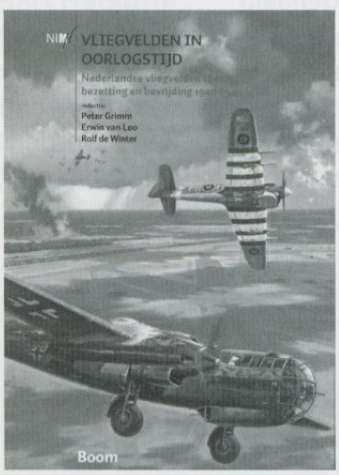

Het was slechts oorlog. 15 interviews met oude en jonge Friese veteranen. Media en Entertainment Management, Steden hogeschool Leeuwarden
Uitgeverij Van Wijnen, Franeker, 2009
119 p., geïll. in fullcolour, ingenaaid
€ 19,95

Mike Robinson
The Battle of Quatre Bras 1815
Uitgeverij The history press, Stroud, 2009
400 p., geïll., geb. Met stofomslag
ISBN 978-1-8622-7290-5
£ 27,-

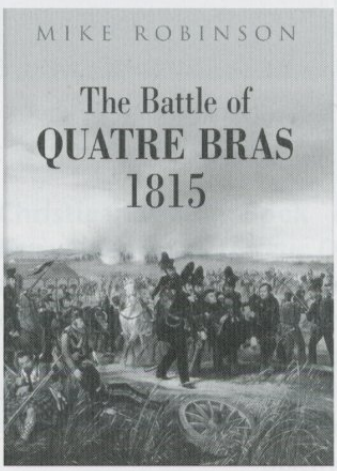

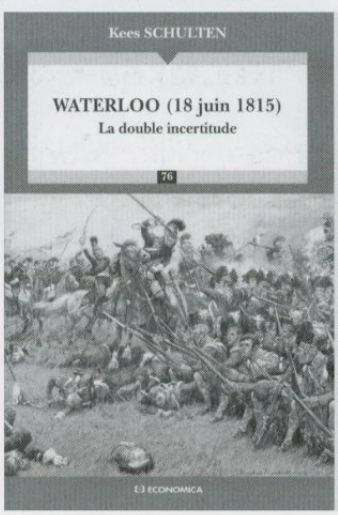

Kees Schulten
Waterloo (18 juin 1815). La double incertitude
Uitgeverij Economica, Parijs 2009
298 p., geïll.,
w.o. in kleur, ingenaaid
ISBN 978-2-7178-5732-0
€ 30,-

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

3 januari
14 maart
6 juni

aanvang: 09.00 uur - einde beurs 13.00 uur
De vaste locatie voor de beurzen is:
"De nieuwe Sporthal", Graaf Wichman 177, Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers € 3,- p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN
Joop en Ria de Blij - Overdag: 015 260 21 99 - na 18.00 uur 015 212 18 58
www.stichtingsmv.nl

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie
Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A, 3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur, zaterdag van 11-18 uur
Telefoon: 010-4140267, Telefoon privé: 0186 60 23 38
Website: www.donderbus.com

Mutaties op de ledenlijst

Het bestuur heeft de droeve plicht u mee te delen dat zijn overleden:

- J.A.Ph. Laguette, Gruttohof 5, 5361 SK Grave is overleden.

Hij ruste in vrede.

Nieuwe leden (en hun interessegebieden):

- R. van Arkel
  Orthen 128, 5231 XT 's-Hertogenbosch,
  T 073 623 05 17, E r.arkel@versatel.nl
  (b1, b3, b10, b11, b13, c1, c2, c3, c6, c7, c9)
- P.Th. Gelton
  De Voorde 16, 2642 KP Pijnacker,
  T 015 369 70 32, E medalman@planet.nl
  (c3)
- T. van Gent
  Singelstraat 17, 4331 SR Middelburg,
  T 06 51 38 33 45, E t.vangent@roac.nl
  (a3, a5, b6, b9, b10, b11, b14, c10);
- J.W.G. Hallensleben
  Haringvlietstraat 43, 1078 KA Amsterdam
  (algemeen)
- R.W.P. Pieters
  Chemin du Chateau-Sec 35, CH-1009 Pully,
  Zwitserland,
  T 0041 213 113 709, E rwp.pieters@gmx.net
  (a3, b11, b14, c3, c9)
- drs. C. Somers
  Hatertseweg 22, 6533 AM Nijmegen,
  T 024 355 48 93, E c.somers@iskander.nl
  (a3, b3)
- B.M. Smits
  Lelienhuyze 30, 5221 PJ 's-Hertogenbosch,
  T 073 631 37 94, E smits.denbraber@home.nl
  (a5, b3, b6, b9, b10, b11, b13, b14, c1, c10)
- A.N. Tempelman
  Eikstraat 1, 7556 TV Hengelo,
  T 074 242 77 99, E info@lextempelman.nl
  (a3, a5, b6, b10, b11, c1, c10).

Wijzigingen in (post-)adres:

- B.H.M. van der Bruggen
  Noordwal 10-A, 5211 RM 's-Hertogenbosch
- B.E. Stuit
  Postbus 13340, 3507 LH Utrecht

Geroyeerd
wegens het niet betalen van de contributie:

- H.A. Isings
  Begijnhove 38, 3834 ZN Leusden
- A.P. Kerkhoff
  Driebergenstraat 287, 2546 BH Den Haag
- T.B. Scheuer
  Nieuwstraat 82, 3311 XR Dordrecht.

Wil Zaagman jr.

Afdelingscorrespondenten van de vereniging

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Militaire geschiedenis te land
Coördinator: drs. J.P.C.M van Hoof
E info@marsethistoria.nl
- ***a3 Napoleontica, Belgische Opstand:***
drs. M. van der Hoeven, Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, T 071 541 25 01, E mithras@wxs.nl
- ***a5 Meidagen 1940:***
E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, T 045 524 29 62, E e.h.brongers@tele2.nl
- ***b6 Wiel-en rupsvoertuigen:***
M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK, Den Haag, T 070 363 43 91 en J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105XG, Heemstede, T 023 529 13 24.
W. den Dunnen, Residencia la Cigüena, apartamento 70, Paseo de las Cumbres S/N, 21449 Islantilla, Lepe (Huelva), wimdendunnen@gmail.com.

Militaire luchtvaartgeschiedenis
Coördinator: drs. R. de Winter - E rolfenastrid@orange.nl
- ***b14 Luchtvaartafdeeling:*** info@marsethistoria.nl
- ***b11 Luchtvaartgeschiedenis (m.n. Indië):***
dr. P.C. Boer, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom, T 0164 23 08 51, E PC.Boer.01@NLDA.NL
- ***b13 Marine Luchtvaartdienst (MLD):***
P.P. Staal, Javastraat 24, 2341 XL Oegstgeest, T 071 515 66 14, prudentstaal@hotmail.com

Maritieme geschiedenis
Coördinator: dr. S.J. de Groot - E grootares@hetnet.nl
- ***b9 Mariniers:***
B.E. Stuit, Postbus 13340, 3507 LH Utrecht, T 06 20 89 69 04, E Mondriaan@veteranen.nl
- ***b10 Schepen en vaartuigen:***
info@marsethistoria.nl

Marechausseegeschiedenis
Coördinator: mr. W.J. Zaagman, E zano85@zonnet.nl

KNIL en krijgsverrichtingen in voormalige overzeese gebieden
Coördinator: T. Broos - E tbroos@hotmail.com

Krijgsmachtbreed
Coördinator: drs. E.J.J.F. Rossmeisl,
E rossmeisl@planet.nl
- ***c1 Uniformen:*** E info@marsethistoria.nl
- ***c2 Emblemen:*** B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, T 035 691 35 63 en Ing. R.C. Kuenen, Willem van Gelre-Gulikstraat 62, 6137 HB Sittard, T 046 458 81 74, E robkuenen@hotmail.com
- ***c3 Onderscheidingen:*** H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, T 0478 58 29 92, E hennymeijer@home.nl en B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen, T 072 505 38 96.
- ***c6 Traditie en ceremonieel:*** info@marsethistoria.nl
- ***c7 Vlaggen, vaandels en standaarden:***
W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe, T 0578 61 21 38, E wplink@planet.nl
- ***c8 Militaire muziek:***
mr. R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE Den Haag, T 070 324 65 68, E schimmel242@zonnet.nl
- ***c9 Militaire genealogie:***
J.W.H. van Campen, Weidebloemenweg 73, 9302 AC Roden, T 050 501 82 14, E joopvancampen@yahoo.com
- ***c10 Vuurwapens en geschut:***
G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, T 0575 52 91 56, E gdkb@wxs.nl

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie, opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de geschiedenis, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen, en het ceremonieel van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

Ereleden
M. Botma, drs. B.G.J. Elias, H. Muller, drs. J. Nuis

Lid van Verdienste
T.L.D. Postma

Bestuur
J.A.C. Bartels, voorzitter
Drs. R. de Winter, vice-voorzitter
H.A. Bresser, secretaris
Mr.W.J. Zaagman, penningmeester

Mevr. M. Groen
Drs. A.J. van der Peet
Drs. L.Ph. Sloos
J.W.H. Sonnemans

Secretariaat:
Nijverdalseweg 97
7461 TC Rijssen
T 0548 52 23 42
I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

Lidmaatschap
Kosten € 27,50 per jaar (buitenland € 35,-), over te maken naar rekeningnr. (Rabobank Amersfoort) 1478.89.537. t.n.v. Mars et Historia (buitenland BIC is RABONL2U en de IBAN NL44 RABO 0147 8895 37).

Ledenadministratie
Mr. W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
T 033 494 04 85

I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

M829

H. J. Blad KAMPEN.